

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA

REVIEW OF NEW BOOKS, MAGAZINES

ÓRТИЛОСИ HIDELEMEK ÉS MONDÁK (PREDAJE I LEGENDE IZ TILOŠA), MTA NÉPRAJZI KUTATÓINTÉZET (INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJA ETNOLOGIJE MAĐ. AKAD. ZNAN.), FOLKÓR ARCHÍVUM 21. BROJ, BUDAPEST, 2009., UREĐUJE: ÁGNES SZEMERKÉNYI, STR. 244

U naselje pored Drave, Legradsku Goru (Szentmihályhegy), nastanjenim hrvatskim, mađarskim i romskim življem šezdesetih godina prošlog stoljeća stiže mladi učitelj Ernest Eperjessy (Eperjessy Ernő), zaljubljenik u pučku kulturu.

Eperjessy je svoja etnološka sakupljnja vodio u tri naselja: Tilošu (Órtilos), Legradskoj Gori i Asszonyváru. Nekada su ova sela bila dobro napučena, npr. Legradaska Gora imala je tada oko 1300 stanovnika, međutim na prekretnici 21. stoljeća broj stanovnika smanjio se na 650 osoba. Hrvati u Tilošu poslije 1910-tih godina postupno se asimiliraju, a već sredinom 19. stoljeća Zakan (Zákány) napućen hrvatskim življem postaje mađarsko naselje, dok u Asszonyváru od vajkada žive Mađari. No u Legradskoj Gori hrvatski živalj je bio brojniji.

Ovo podravsko područje u južnoj Mađarskoj naročito je bogato u pučkim vjerovanjima i legendama, djelimično zbog mješovitog stanovništva, istovremeno zahvaljujući i svakodnevnim bilingvističkom mađarsko-hrvatskim vezama u komunikaciji.

Lokaliteti ovdašnjih narodnih vjerovanja i predaja iz Legradске Gore, Asszonyvára i Tiloša najčešće pokazuju povezanost s onim naseljima s kojima su kazivači povezani sa čvrstim rodbinskim vezama: Belezna, Kalaciba/Kalacek (Kollátszeg), Zakan, a iza državne granice sa Legradom i Donjom Dubravom.

No na brdu Legradске Gore podiže se bijela crkva, opjevana u mjesnom pučkom pjesništvu kao bijeli labud, posvećena Sv. Mihovilu, a koja je svake godine u tri navrata stjecištem hodočasnika iz Mađarske i Hrvatske.

Usljed nesebičnog zalaganja učitelja Eperjessyja uskoro je procvjetala kulturno umjetnička djelatnost, kako u školi tako i među odraslima, a mladi učitelj otpočeo je na tom rubu zemlje, ustvari u neposrednoj blizini mađarsko-hrvatske granice, tik uz rijeku Dravu i Muru skupljati golemo etnološko blago koje mu je poslužilo u nastavi te kasnije i u znanstvenim publikacijama.

Mađarska etnološka znanost sa zanimanjem je pratila njegova skupljanja pa je prikupljena folklorna građa dobila naročiti značaj kada je talentirani mladić zaredom objavljivao studije poglavito o liku Sv. Barbare i Sv. Lucije, o kojima je ustanovio, uostalom, da ta dva lika raspolažu sa sličnim obilježjima, čiji su kalendarski blagdani nadopunjeni i popraćeni obiljem pučkih običaja, jednako tako da je mađarski živalj od Hrvata preuzeo sam obred.

Naravno, njegov znanstveni interes pobudila su i daljnja interetnička istraživanja, npr. na koji je način mađarski, odnosno hrvatski živalj preuzimao jedan od drugoga nazive i predaje o nekim mitskim bićima, predmete materijalne kulture i slično. Bilo je, naime, sasvim prirodno da narodi preuzimanjem folklornih tvorevina bogate svoju kulturu i na taj način postaju nositelji dviju kultura. Pored svega toga naročito na periferiji jezičnog područja, odnosno jezičnog arhipelaga elementi arhaične pučke kulture tada su još naročito dobro očuvani, prožimajući u sebi i razne utjecaje, no bili su istovremeno izloženi i nestanku.

Eperjessyjev znanstveni interes popratile su brojne publikacije, razni naslovi iz narodne tradicijske kulture, ponajprije pučke pripovijetke, običaji, opis načina života služinčadi na pustarama, itd. Odvojio je prostora i za relevantnu folklornu građu koju je sakupio u Legradskoj Gori, u mađarskoj Gornjoj Podavini, dakako i na drugim područjima gdje obitavaju Hrvati u Mađarskoj.

U Legradskoj Gori sve je predaje skupljao magnetofonom, najčešće od bilingvističkih kazivača, koji su u najmanju ruku podjednako dobro znali i hrvatsko narječje i mađarski govor. No među njegovim kazivačima naći će se i Romi, dakako i Mađari preseljeni iz Erdelja, koji su se ovdje našli sticajem ratnih vihara, odnosno, među njegovim informatorima bili su i oni Hrvati koji su doselili između dva rata iz Hrvatske, odnosno poslije Drugog svjetskog rata.

Međutim veći dio njegove skupljene građe, kako i sam navodi u predgovoru, nestalo je, naime zagubile su se njegove magnetofonske vrpce koje je posudio Lindi Dégh, profesorici Katedre za etnologiju na Sveučilištu Loranda Eötvösa u Budimpešti, pošto je ona napustila domovinu i preselila se u SAD, uslijed čega su uslijedile policijske reperkusije i zapljenja je građa nađena u njezinom stanu te magnetofonske vrpce više nikada nisu vraćene svom pravom vlasniku. Gubici su stoga veliki i nenadoknadjivi!

Pored etnoloških stručnjaka na rad dr. Eperjessya, koji je podjednako bio uspješan, kako u školskoj nastavi, tako i u radu s kulturno-umjetničkim društvom, pripazilo i tadašnje vodstvo Demokratskog saveza Južnih Slavena u Mađarskoj. U ovoj krovnoj organizaciji bio je dobro primljen te bio referent za kulturu.

Kasnije u Ministarstvu prosvjete i kulture u Budimpešti dobije radno mjesto, gdje dugi niz godina radi kao referent za narodnosnu prosvjetu, ustvari bio je zadužen za prosvjetu Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj.

No i sam se rado vraćao na teren, nastavljaajući i dopunjavajući prikupljene narodne umotvorine. Tako će se naći u društvu čuvenog etnološkog stručnjaka, profesorice Tekle Dömötör s kojom se vraća i u svoje naselje, gdje je petnaest godina radio kao učitelj. Dabome skupa su posjećivali i druga hrvatskim življem napućena naselja u Mađarskoj, imajući pred sobom za cilj skupljanje narodnih predaja o mitskim bićima, a uz to i predaje.

Eperjessy je svoje relevantne informacije rado podijelio sa svima onima koji su pokazali interes prema narodnosnoj kulturi i tradiciji, uostalom i prema hrvatskim «vedovnjacima» (predstavnicima šamanizma u Podravini), bilo da je riječ o čuvenoj profesorici Dömötör, odnosno, nekog finskog istraživača šamanizma, ili novinara koji je u novinama za kulturu i književnost *Élet és Irodalom* pisao o tim još živim šamanima u Starinu (Drávasztára). Autora ovih redaka nagovorio i bodrio da nastavi sakupljanjem podravske pripovijedake i druge folklorne građe, što je i učinjeno te tiskane su u više svezaka na hrvatskom i mađarskom jeziku, kako priče tako i predaje, koje se danas već ne mogu sakupiti jer nestankom maštovitih i nadarenih kazivača zauvijek je nestao i bogat svijet naših predaka.

Vrativši se folklornoj građi, ustvari predajama o mitskim bićima i vjerovanjima podravske življe u Legradskoj Gori uočljivo je da Mađari u svojim kazivanjima često se služe hrvatskim nazivima, čak i nekim preuzetim formulama. Oni se sa svojim suseljanima Hrvatima i Romimama s pravom mogu smatrati nositeljima dviju pučkih kultura, odnosno ovi potonji čak i triju, ako i ne četiriju.

Međutim, valja imati u vidu da je to vrijeme kada se gubi jezik, podjednako Hrvata, a u istoj mjeri i Roma, dakle, stanje koje će biti dodatno popraćeno s općim gubljenjem duhovne kulture, naime nestankom starijih ljudi mlađi svijet sve slabije i slabije prenosi, čuva nekadašnje predaje, legende i običaje. Imajući dakle u vidu i tu činjenicu o sakupljenoj građi dra Ernesta Eperjessya valja istaći da je ona neponovljiva i relevantna za etnološku znanost, kako u Mađarskoj tako i u Hrvatskoj, naime ona sadrži i prenosi svijet svojstven čovjeku tog podneblja, jednako tako odu-

dara od druge folklorne građe u Hrvatskoj, dabome sadrži paralele ili pak nadopunjuje nepoznate karike u lancu skupne nam hrvatske baštine, dok sa druge strane i mađarske folklorne baštine.

Rezultati petnaestogodišnjeg skupljanja Ernesta Eperjessyja - otpočetog davne 1948. do 1964. godine - evo, ponovno donose svoje plodove.

Autor svoje djelo podijelio je u X. poglavlja, koja čine jednu cjelinu te prije njih daje osvrt na okolnosti sakupljanja, opisuje kazivače i donosi potrebne informacije o njima.

O općim iskustvima sakupljanja iznosi ovo:

- a) Hrvatska pučka vjerovanja i predaje bogatije su od mađarskih, višeslojnije su i složenije konstrukcije;
- b) Mađarska vjerovanja i predaje sadrže manje elemenata, sustav njihove djelatnosti je jednostavniji te pojedina bića obogaćena su i sa više funkcija;
- c) Za vrijeme kontaminacije dvaju etničkih sustava o vjerovanjima hrvatski sustav je snažno utjecao na mađarski;
- d) Mađarski i hrvatski elementi ne isključuju jedni druge, već se oni integriraju, podijelivši pri tomu međusobno funkcije, pošto dva naroda naporedo žive jedni pored drugih, uslijed toga stvoren je jedan izvanredno bogat, višeslojni lokalni svijet vjerovanja;
- e) Prihvatanjem međusobnih vrijednosti, kako smo na to i skrenuli pozornost, pored toga manje-više slično društveno stanje obje etničke skupine koje su bile i potčinjene, ujedno bio je to suživot bez konflikata, što slijedi iz njihove iste katoličke vjeroispovjesti. (Jednako tako i Romi se u mađarsko-hrvatsku integraciju pučkih vjerovanja uključuju kao primatelji. U suprotnom smjeru npr. motiv o donošenju presude ptica-sudenica o sudbini djeteta, Mađari i Hrvati ne preuzimaju od Cigana ovaj motiv.
- f) Predivna karakteristika ovih brojnih predaja je subjektivitet, u najviše slučajeva kazivanje se vrši u prvom licu (*Icherzählung*) te se većinom realizira u epskoj narativi;
- g) Proba predaja bi pak bila ta, da se one ne samo kazuju, već da se protivu njih nešto i poduzme. (Veći broj kulturnih radnji im se pridružuje.)

U prvom poglavlju daje se opis skupljenih legendi, koje se vezuju za dato područje tj. Legradsku Goru. Lijepa legende se vezuju za Nikolu Šubića Zrinskog i za njegov zdenac koji je nastao tako da je čuveni kapetan sigetske tvrđave zabio u zemlju svoju sablju pa je izbila voda. Ove legende pokazuju sličnost sa legendama o mađarskom kralju Svetom Ladislavu čiji je lik opisan i u hrvatskoj historiografiji, naime utemeljio je Zagrebačku biskupiju.

No mjesni takozvani dio Festunga čuva uspomenu o napadu Jelačićevih vojnika 1848. godine, a čiji je napad odbio Mór Perczel, mađarski vojskovođa. Ovdasnji Hrvati Jelačićeve vojnike ne smatraju hrvatskima, već ilirskima, koji kao da i nemaju nikakve veze sa Hrvatima i hrvatskim rodnom, ali odgovor na to složeno pitanje već prevazilazi domen etnološke problematike.

U drugom poglavlju donosi običaje i vjerovanja vezanih za blagdan Sv. Bare, Sv. Lucije i Sv. Đurđa. U predajama hrvatskog živilja prve dvije svete pojavljuju se kao demoni u bjelini. Zanimljivi običaji se vezuju i za Đurđevo, naime u zoru blagdana mjesno stanovništvo okitilo je zelenim grančicama kapije protiv vještica (*copernica*), a koje su naročito bile aktivne ovog dana, kao i na poklade. Magijske radnje izvedene su radi zaštite stoke, poglavito krava, ne da im se oduzme mlječnost. U obližnjim hrvatskim naseljima u Pomorju, u Županiji Zali, također su u velikom broju poznate predaje o »copernicama« a koje se još zovu i »bosorke« (mađ. »boszorkány«, »boszorka«). U svim slavenskim tradicijama, vještica je poznato lice iz pučke demonologije, koje u sebi sadrži crte realne žene i demonskog bića. Bliska je kategoriji takozvanih »znajućih« ljudi, odnosno, ljudi koji posjedaju neko »nadznanje« (usp. nazive za vješticu, obrazovane od riječi

»znati«, »vedati«. (Slovenska mitologija Enciklopedijski rečnik, Beograd 2001., natuknica *vešti-ca*). No u našem slučaju riječ copernica potječe od njemačke riječi

Treće poglavlje pod naslovom »Mitski svjetonazor« donosi nazive nebeskih tijela i predaje koje se vezuju uz njih, tj. uz sunce, mjesec i zvijezde.

Sunce je nebesko svjetlilo, koje Slaveni poštuju kao izvor života, toplote i svjetlosti. (SM ER natuknica *sunce*).

Mjesec je nebesko svjetlilo, koje u narodnim predstavama stalno asocira na zagrobni svijet, oblast smrti, a suprotstavljeno je suncu kao božanstvu dnevne svjetlosti, topline i života (SM ER natuknica *mjesec*).

Zvijezde su nebeska tijela, koja su vezana za sudbine ljudi i koja utječu na »zemaljske« događaje. U zvijezde se također ubrajaju komete. U pučkoj astrologiji, poseban značaj pridavan je sazveždima (Mlječni put, Plejade, Orion i dr.) (SM ER natuknica *zvijezde*).

Neke od prikupljenih legendi, primjerice na postanak Mlječnog puta, utjecale su predaje preuzete od Mađara iz drugih krajeva, vjerojatno iz Erdelja.

Nebesku pojavu *dugu* ovdajšnji kazivači nazivaju *Bogorodica*, kao i Hrvati u susjednoj Donjoj Dubravi. Njezina pojava poslije kiše nagovještuje bogat rod biljaka: žuta znači bogat urod žita, crvena da bit će puno vina, zelena puno sijena. Mještani kazuju da na dugu nije slobodno prstom pokazivati jer će tada čovjeku otpasti, već to valja uraditi šakom. Duga je nebeska pojava koja je dobila mitološko tumačenje u narodnoj tradiciji. U slavenskim jezicima postoji mnoštvo naziva, koji često odražavaju narodne predstave i vjerovanja o dugi. (SM ER natuknica *duga*).

Međutim, hrvatskom predajom može se zacijelo smatrati »otvoreno nebo«, na mjesnom narječju zvano *otprto nebo* ili pak *otpreteno nebo*. Nebo se obično na Veliki petak otvori i tada onaj tko to vidi sva mu se želja ispunji, ponajprije može si zaželjeti sreću. Predaje o *otprtom nebu* poznate su naime i sa druge strane Drave u Hrvatskoj, dakako i u mađarskoj Podravini, u Lukovišću i okolici. Prema kazivačima iz Legradске Gore otvoreno nebo sve sjaji u svjetlu, a data osoba koja to vidi može si zaželjeti »sreću«, pa ona bude i ostvarena. Međutim, kazuje se, kako je neka Mađarica, koja nije dobro znala hrvatski, umjesto da si zaželi veliko blago, reče »glavo«, te joj je narasla glava da ju nije mogla nazad vratiti kroz rešetke na prozoru. Nebo je dio univerzuma, »gornji« svijet, koji je stvorio Bog.

Prirodne pojave donose se u IV. poglavlju, kao što je vjetar kovitlavac, elementarne nepogode poput tuče koju prouzrokuje *zgrebencijaš* i njegov *šarkanj* (zmaj), poznat pod sličnim nazivima i u drugim hrvatskim i mađarskim krajevima, poglavito u kajkavskih Hrvata. Njihovi su istovjetni pandani »grabancijaš« i njegov zmaj, odnosno »pozoj«. Ovdje grabancijaš se smatra zmajevim jahačem, a sav je kosmat. Obično biva da je prosjak koji svrativši u neku kuću, poglavito u ljetnjim danima, zatraži kiselo mlijeko i ako ga ne dobije, prouzrokuje tuču, tako da njegov šarkanj pušta iz sebe leda i potuče čitav seoski hatar. Predaje o porijeklu *zgrebencijaša* navode da on postaje kada se krsni kumovi međusobno žene i udaju, naime oni se i u hrvatskoj tradiciji mjesnog življa smatraju braćom i sestrama, ali su ženidbom i udajom zacijelo narušili tabu, naime kumovi su smatraju duhovnim roditeljima. U Pomurju takvo mitsko biće zove se »grebencijaš«, kod druge grupe podravske Hrvata »grabancijaš«, »grabancoš«, kod gradišćanskih Hrvata »černi školer«, jednako tako i kod drugih hrvatskih skupina poznat je pod nazivom »garaboncijaš«. Mađarske i hrvatske predaje o grabancijašu i njegovom zmaju slične su, jedne drugu nadopunjuju i mogu se smatrati jedinstvima, naime drugi narodi ne raspoložu sa istim mitskim bićem, samo donekle sa sličnima.

No tuča je u pučkoj predstavi, kazna Božja, kažnjavanje za grijehove i nepoštovanje ustanovljenog reda (SM ER natuknica *grad*).

Ovdje će se naći i predaje o *tajnoj travi* koja je poznata primjerice i kod Mađara te u mađarskoj Podravini - Lukovišće i okolica - obično takvo bilje zove se »luda trava« na koju ako putnik-namjernik slučajno stane, ne zna se vratiti kući, odnosno, luta u šumi, sav izgubljen i iznuren, sve dok ne nađe pravi put.

O drugim nadnaravnim mitskim bićima bit će ponajviše riječi u petom poglavlju te pored onih poznatih o smrti ovdje nailazimo na nazive: *smrt*, *kuga* i *posel*. I kod druge grupe podravnih Hrvata u Mađarskoj «smrt» ili «kuga» je ustvari žena u bjelini s kosom u ruci.

Smrt se pojavljuje pored bolesnika na posmrtnoj postelji. Obično je odjevena u bijelo ruho, stoga ju možemo smatrati ktoničnim bićem, odnosno demonom smrti, pa zadaje strah onima koji ju ugledaju. Smrt je istovjetna sa kugom, međutim posel bio bi sam duh pokojnikov, koji se prije a i poslije njegove smrti, pojavljuje oko kuće, te sve dotle ovdje prebiva dok se ne obavi pokop. Posel je ustvari sam duh čovjekov koji je u tradicijskoj pučkoj kulturi Hrvata manje ili uopće čak i nepoznat pod takvim nazivom.

U svezi pokojnikom javlja se i *dušica* koja se vraća kući; obično biva to majka malog djeteta te ga dolazi dojiti. Kod druge grupe podravnih Hrvata isto se zapaža lik umrle majke koja noću dolazi dojiti svoje dijete. Hrvati u Pomurju mrtve nazivaju «pukonje» i raspolažu sa sličnim osobinama kao i kod Hrvata u Legradskoj Gori i okolici.

Duša je čovjekov dvojnjak za života, koji ima crte mitološkog lika. Kada se rastavlja s tijelom (u slučaju čovjekove smrti ili za vrijeme sna), duša ga napušta, u obliku vjetra, pare, dima ili leptira, muhe, ptice (SM ER natuknica *duša*). Kod Hrvata u Legradskoj Gori i okolici *posel* bila bi čovječija duša koja prije smrti date osobe posjećuje bližnju rodbinu i najavljuje da će uskoro umrijeti data osoba, tj. njezin dvojnjak, a pojavljuje im se u snu. No kao takva u neku ruku poznata je, dakle, i kod slavenskih naroda ali ima i sasvim svojstvene osobine i funkciju.

Naročito je dušicama posvećena pozornost na Sesevete i Dan mrtvih kada im se noći na stolu ostavlja jelo i piće. Ovakva vjerovanja poznata su i kod Hrvata u drugoj Podravini, a ne manjkaju ni iz predaja i običaja bunjevačkih Hrvata, gdje se obično kazuje da se vraćaju na Badnju večer te im se postavi na blagdanski stol hrana i piće.

Bijela boja ovdje je rabljena, na isti način kao nekoć općenito kod Slavena, kao boja korote, zvane *bela žalost*. Umrloj osobi davale su se sve počasti i pripazilo da se obred obavi na tradicijski način, npr. u mrtvački kovčeg stavljeni su bijeli *vilani*. (U drugom mađarskom dijelu Podravine *vilani* su predivne crvene tkanine koje se za vrijeme blagdana stavljaju na postelju. Ne isključuje se mogućnost da i sam naziv *vila* može se dovoditi u vezu sa posmrtnim kultom, što bi trebao biti predmetom jedne nove rasprave, za što nam daje dovoljno impulsa i ova Eperjessyjeva istraživanja.) Vila, samovila, samodiva je u vjerovanjima i folkloru Južnih Slavena, djelimično i u Slovaka, žensko mitološko biće, kome se pripadaju ponajviše pozitivna svojstva. Ipak, ona se može osvjētiti čovjeku ako joj učini zlo (SM ER natuknica *vila*, *samovila*, *samodiva*).

U istom poglavlju pod a) donose se predaje o *coprnicama* i *copernikima*, tj. o vješticama i vještacima, dok pod b) riječ je o muškom mitskom biću s velikim šeširom na glavi zvanom *mrak*, odnosno u množini *mrake*. Naročito se još i u današnje vrijeme može sakupljati takva građa, poglavito o vješticama, dok mrak je u drugim krajevima mađarskih Hrvata čak i nepoznat, no ne i tako s druge strane Drave i Mure, kao i u Pomurju kod naših pomurskih Hrvata u Županiji Zaladskoj zove se «mrak». Mraku je sličan «orko», «lorko», mitološko biće u obliku noćne prikaze, ustvari riječ je o lutajućem pokojniku (SM ER natuknica *orko*, *lorko*).

Ovaj se noćni demon još naziva i *susorka* te gnječi čovjeka prigodom spavanja, ili pak može zamijeniti novorođenče. Susorka je možda i jedinstven naziv za taj noćni demon o kojemu čak nema riječi u predajama drugih Hrvata.

Na mjestu zamijenjenog novorođenčeta naći će se neko demonsko dijete. Očito kod mještana u Legradskoj Gori ime mu je zaštićeno tabuom pa se zove *kukorlembohinsantosdomenik* (*dobnik?*), dok u drugim hrvatskim krajevima u Mađarskoj bilo bi to »podvršće«, »podmeče«, »podmetnuto dete«, koje je opisano pod c). Podmeče je demonsko biće poznato u mitologiji Istočnih, Zapadnih i djelimično Južnih Slavena; dijete nečiste sile, podmetnuto ljudima u zamjenu za ukradeno odojče (SM ER natuknica *podmeče*).

Žive su predaje o opisima o *svečarima*, *svečuru* koji je obično nazivan i poznat pod hrvatskim nazivom pa ga tako nazivaju i mještani Mađari, dok kod Roma poznat je pod nazivom *luminj*, vjerojatno riječ je o rumunjskom utjecaju. Naravno na paralele svečara i svečkura nailazimo u Pomorju pod nazivom »sveče«, odnosno, »pusvečnake«, dakako ima ih i sa druge strane Drave, dok se u drugoj Podravini ovo biće naziva »sveče« ili u jednini »sveća«. Njemu su slična bića i »inžiliri« u Lukovišću i okolici, odnosno kod pomurksih Hrvata »mernöke« ili »mendelere«.

Naći će se pod d) opis o *ludvercu*. Pojavljuje se u obliku vatre, odnosno u nekim krajevima poznat je kao uslužni duh. Ludverc je poznat i u drugoj Podravini, obično je malo pile, odnosno pohotljivo je biće.

Autor donosi skupljenu folklornu građu i o *vragu*. Ovo mitsko biće u sebi čuva razne slojeve vjerovanja koje je nerijetko teško razlučiti jednih od drugih. Međutim pored naziva vrag poznati su i drugi: »đavo« ili »đavol« koji je ustvari zli duh u istočnoslavenskoj i zapadnoslavenskoj tradiciji. Lik đavla je pretkršćanskog prijekla, ali su kršćanske predstave o đavlu odlučujući utjecvale na kasnije prikaze lika (SM ER natuknica *đavo*).

Od noćnih demonskih bića poznata su: *strašilo*, *strahilije*, dakako tu je još i *čovjek prez glave*, *konj prez glave*, *pes prez glave*. Bivaju to mahom noćni demoni, razna zastrašujuća bića.

Zanimljivo mitsko biće je i *slot*, tipično i specifično za taj kraj koje se pojavljuje noću u naličju kokoške, pijetla, svinje, a kuda svrati, tamo među peradima i životinjama zavlada zaraza (izbije epidemija), te se kao takvo može poslati drugima u selu da im naudi. O sloti kod drugih naroda nema spomena, no ponekad njoj može biti slična »kuga« koja širi bolest u selu (predaje šokačkih Hrvata u mađarskoj Baranji) te pomiru ljudi i stoka, odnosno, kod Srba u Baranji njezina pojava prouzrokuje požar.

No ovdje će se naći veliki broj mitskih bića vezanih za vodu Drave i Mure. Najčešće ona tamo obitavaju i zovu se raznim nazivima, ali im i funkcija odudara. Takav je *vodeni duh*, ustvari zove se još i *vodena dekla*, *vodena sneha*.

Pored ženskog tipa razlikuje se i muško biće zvano *vodenik* koji je do pol riba, a drugi dio tijela mu je ljudsko, sav je kosmat. Ustvari on je mladić, koji prevrće ploveće čamce na vodi Darve i Mure i raskida ribarske mreže. Loše je naravi. »Vodenjak« je u slavenskih naroda muški mitološki lik, zli duh, koji boravi u vodi i utapa ljude, domaćin i zaštitnik vodenog prostora. Vodenjaci potječu od duša utopljenika, pogotovu onih čija tijela nisu sahranjena. (SM ER natuknica *vodenjak*).

Vodnim mitskim bićem zove se još i *toplenik* koji postaje od utopljenog čovjeka. Ovo biće pod istim nazivom poznato je i kod pomurkskih Hrvata.

Pod nazivom *Medard* javlja se vodeni duh te je i njegova sama pojava zastrašujuća i prouzrokuje vodene poplave, čineći ljudima ogromne štete. U Mađarskoj jedino su pomurksi Hrvati bogati u sličnim vodenim mitskim bićima, dok kod drugih hrvatskih skupina jedva ih ima, odnosno, mogu se i drugačije nazivati.

Sudenice određuju sudbinu novorođenčeta prilikom njegova rođenja. One su poznate i u pučkoj tradiciji Roma pod nazivom *urinde*, ali ne kao žene u bijeloj haljini već u obliku ptičjeg i ljudskog tijela. Predaje ovih potonjih bliske su rumunjskim sličnim predajama, kao i u Srba i Grka na Balkanu. Lik sudenica je dobro očuvan i kod drugih hrvatskih skupina u Mađarskoj, poglavito

u Pomurju («sođenice»), Podravini i Baranji («sudenice»). Sudenice su mitološka bića u obličju žena, koja određuju sudbinu novorođenom djetetu. Nazočna su u vjerovanjima i pripovijetkama gdje najčešće određuju preranu smrt. Predstave da čovjeku, odmah po rođenju, mitološka bića određuju sudbinu, koja se poslije teško može poremetiti, susreću se kod svih balkanskih naroda (SM ER natuknica *sudenice*).

Mještani za nazive patuljaka i divova služe se mađarskim nazivima: *törpe* i *oriaš*. Među patuljicima naći će se i *Kranjec*, zamišljeno mitsko biće čiji se sam naziv dovodi u vezu sa stanovnicima Kranjske u Sloveniji. Patuljci su mali ljudi koji dvanaest stanu u krušnu peć gdje vrše žito i sl. Iste predaje čuvaju i Hrvati u Pomurju u Mađarskoj, kao i Hrvati s druge strane rijeke Drave u Podravini.

Kaču, naročito *hižnu kaču* («kućna zmija», «kuća čuvarica») nije slobodno dirati, naime ona se kao i kod drugih hrvatskih skupina tako i u Slovenaca smatra reinkarnacijom umrlih predaka. O takvoj zmiji poznate su predaje diljem europskih naroda i na taj način među mitskim elementima kućna zmija zauzima važno mjesto. Dvije skupljene predaje govore o tome kako je jedna grješna žena bila kažnjena tako da se na nju omotala zmija. Jedna treća predaja kazuje da je zmija imala dječju glavu te da ju je poslije Drugog svjetskog rata netko stavio na željezničke tračnice i da je neka nekriva žena zbog toga stradala. Općenito se kazuje da takva zmija živi u zidu kuće te da je bijela ili je bjelkasta i daje takav glas kao sat budilnica. Najčešće se s kućnom zmijom sprijatelji dijete u obitelji i ako se zmija ubije, umre i dijete.

Autor Ernest Eperjessy u VI. poglavlju donosi predaje o mješovitim nadnaravnim pojavama, istovremeno priopćuje i priče, kao što su: *cvetni penez*, *procvetni penez*, *mističan lov*. U zemlju ukopano blago opće je poznato kod mnogih naroda, čak su takve predaje europski iseljenici ponijeli ih sa sobom u Ameriku. Prema pučkom vjerovanju blago ukupano u zemlju svake se sedme godine čisti, a što je popraćeno sa pojavom svjetlosti. Noću ono plavkasto-crvenim plamenom buktu, a danju sjaji od svjetlosti. Monogi mještani su se prihvatili da iskopaju blago, ali im pri tome nije slobodno progovoriti, ako se to dogodi, tada blago još dublje potone u zemlju. Vjeruje se kako su se neki imućniji seljaci u selu obogatili od blaga iskopanog iz zemlje.

Sveta hostija može pomoći u *mističnom lovu* koju valja staviti u pušcanu cijev ili u omču da se u nju uhvati neki divlji zec, odnosno da se ubije.

U slučaju kada je rođeno abnormalno dijete s nakaznim tijelom i velikom glavom, tada se vjerovalo da je ono ustvari zamijenjeno, te da su ga zamijenile *mrake* ili takozvane «szépasszonyok», u hrvatskoj tradiciji poznate pod nazivom *vile*. Pored toga kazivalo se je da je takvo dijete rođeno uslijed amoralnog života svoje majke.

Ovdašnja hrvatska pučka tradicija očuvala je predaje i o *strelcu* nalikom na grčkog kentaura, zaštitnikom šumskih životinja. Predaje ostalih skupina Hrvata, općenito Slavena ili Mađara, nalikom i funkcijom na jedno takvo biće nisu očuvane, možda nikada i nisu postojale, stoga nam je od neprocijenjive vrijednosti Eperjessyjevo sakupljanje.

Dakako, nisu izostavljene ni magične radnje, pučko lječenje ili pučka medicina i uz to vezano razno sujevjerje.

U VII. poglavlju zapisana su ciganska pučka vjerovanja i predaje.

U VIII. poglavlju donose se predaje doseljenih Mađara iz Erdelja.

IX. poglavlje govori o rađanju jedne legende.

X. poglavlje sadrži šaljive priče u kojima se ismijavaju mane stanovnika susjednih sela.

Zahvaljujući sakupljanjima dr. Ernesta Eperjessyja otkriven je jedan bogat svijet hrvatskih mitskih bića u Gornjoj Podravini u Mađarskoj, od kojih su dosada neka čak bila i nepoznata. No biva da se ovdje javljaju i pod drugim nazivima, a glede njihove funkcije poduraju se s drugim mitskim bićima hrvatske pučke tradicionalne kulture. Uočljiva je i kontaminacija kod nekih bića.

Naravno, zajednički i dugogošnji suživot Hrvata i Mađara imao je neizbježne posljedice i ostavio svoj dubok trag u folkloru jednog i drugog naroda, stoga je uočljivo hrvatsko-mađarsko prožimanje predaja o nadnaravnim bićima. Mađarski živalj preuzimanjem hrvatskih naziva pojedinih mitskih bića obogatio je svoju usmenu predaju tradicijske pučke kulture.

Valja istaći da posvuda u svijetu pa tako i u našoj domovini, dakako i na ovim podravskim prostorima do prošlog stoljeća očuvana tradicija, danas nalazi se na putu nestanka, iščeznuća, naime podjednako nestaje pučka tradicijska kultura, a što je još bolnije i hrvatski jezik, kajkavsko narječje.

Vjerujemo kako će autorova sakupljanja doprinijeti daljnjem objavljivanju znanstvenih priloga, ustvari upotpunit će sliku o mitskim bićima u Hrvata.

Dr. Ernest Eperjessy svojim zapisima otkrio je nepoznati svijet hrvatskih i mađarskih nadarenih kazivača, očuvanu mitološku starinu u mađarskoj Podravini, stoga da mu je velika hvala.

Uvjeren sam da će čitatelji s velikim zanimanjem čitati ovdje priopćene predaje i obogatiti svoj svijet.

Duro Franković

GENE S. WHITING, ZRINSKI, MEĐIMURJE I REFORMACIJA (PRILOZI POZNAVANJU POVEZANOSTI ZRINSKIH, MEĐIMURJA I REFORMACIJE U DRUGOJ POLOVICI 16. STOLJEĆA), ZAGREB 2009., STR. 220

Pitanje istraživanja odnosa Zrinskih i reformacije u Međimurju kao svojem sjedištu od sredine 16. stoljeća, kao predmet koji se obrađuje u ovom radu vrlo je važno, iako je do sada bilo na različite načine istraživano i vrednovano.

Usporedi li se ova knjiga s temeljnim naslovima o široj problematici u koju se tematski uklapa, vidljivo je da je ona predstavlja korisni spoznajni pregled. Ova knjiga je prije svega pregledne naravi, ne samo po tomu što autor ne gradi svoje spoznaje samo radi toga što je autor u obzir uzeo gotovo svu poznatu referentnu literaturu, već i zbog toga što kritički vrednuje dosadašnje rezultate istraživanja. Treba istaknuti kako autor poseže i za relevantnom te razmjerno slabije poznatom arhivskom i drugom građom.

Knjiga je zanimljiva i zbog toga što uvodi drugačiji pristup o kojem se dosad nije raspravljalo u meritornoj stručnoj literaturi koja referira na problematiku o kojoj je riječ u ovom radu. Vjerujem da će ova knjiga biti korisna ne samo profesionalnim povjesničarima nego i svima koji se zanimaju za Međimurje, obitelj Zrinski i razvoj reformacije u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Hrvoje Petrić

ČETRDESETLETNICA ČASOPISA »KAJ« (1968. - 2008.) (KAJ: ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST, KULTURU, XLII (2009), BR. 3, STR. 1-128, GL. UREDNICA: BOŽICA PAŽUR, IZDAVAČ: KAJKAVSKO SPRAVIŠĆE, ZAGREB)

Najnoviji broj *Kaja*, časopisa za književnost, umjetnost, kulturu (XLII. (2009.), br. 3), specifičan je zbog toga što se, za razliku od ostalih brojeva koji se bave cjelokupnom jezičnom, kulturnopovijesnom i umjetničkom podlogom sveukupnoga kajkavskog govornoga područja, bavi samim sobom. Naime, *Kaj* je prošle godine obilježio četrdesetgodišnjicu svojeg izlaženja (1968. -

2008.) te ovaj broj kroz dvanaestak priloga na neki način sumira ono najvažnije što bismo trebali znati o tom časopisu. No, osim specifičnog sadržaja, razlog zbog kojeg se osvrćem baš na ovaj broj leži u činjenici da je ovo dobra prilika i da se nakratko prisjetimo njegove povezanosti s Podravinom. Naime, kroz četrdeset godina svojeg izlaženja časopis *Kaj* bio je na ovaj ili onaj način povezan s Podravinom: znanstvenici i kulturni radnici iz Podravine bili su članovi njegova uredničkog vijeća ili uredništva, u njemu su objavljivali svoje znanstvene, književne, povijesne i druge radove, odnosno u *Kaju* su objavljeni mnogi prilozi o ličnostima iz Podravine, njihovim djelima, kulturnim događajima u Podravini itd. Jednom riječju, kao jedna od kajkavskih regija i Podravina je solidno zastupljena u njegovu sadržaju kroz tih četrdeset godina, a nadam se da će tako ostati i dalje.

Na samom početku ovog svečarski uređenog broja uredništvo nas u »Proslovu« upozna je s time kako je *Kajev* nakladnik, kulturno-znanstvena udruga Kajkavsko spravišće iz Zagreba (predsjednik akademik Miroslav Šicel), proslavio »četrdesetletnicu« tog značajnog časopisa u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu 19. studenoga 2008. godine kada je organiziran obljetnički program koji se sastojao od tri komplementarna dijela: znanstvenog kolokvija o časopisu *Kaj*, prigodne izložbe njegovih izdanja te izložbe slika »Posvećenost zavijaču« akademskog slikara Zorislava Drempetića Hrčića, autora prvih *Kajevih* naslovnica. Uvodni dio broja čine i prigodni članci »Osnovne naznake o časopisu *Kaj* i Kajkavskom spravišću« te »Stjepan Draganić - pokretač časopisa *Kaj*« u kojem nas uredništvo ukratko upozna je s osnovnim podacima o samom časopisu, njegovu nakladniku i prvom uredniku i pokretaču.

Zatim slijedi cjelina od deset priloga, odnosno referata sa spomenutog znanstvenog kolokvija »Časopis *Kaj* u kontekstu nacionalne periodike i njegov 40-godišnji doprinos hrvatskoj znanosti u kulturi«. Kroz tih deset priloga naznačena su osnovna tematska polja kojima je kroz četrdeset godina izlaženja *Kaj* posvetio najviše pažnje. U prvom - uvodnom - prilogu »*Kaj* i hrvatska časopisna tradicija / *Kaj* u raljama tradicije« prof. dr. Vinko Brešić, vjerojatno najbolji poznavatelj hrvatske književne periodike, kontekstualizira časopis *Kaj* unutar hrvatske periodike druge polovice 20. stoljeća pronalazeći njegovu specifičnost u činjenici da je on »održavao ideju o časopisu kao još uvijek dominantnom mediju i ujedno središtu književnog života, što je obilježje koje trenutno jedva da ima ijedan naš časopis«. O antologijama kajkavskog pjesništva koje su izdane kao posebni brojevi *Kaja*, ili pak kao zasebna knjižna izdanja, u svojem prilogu »*Kajev* antologije kao časopisna i knjižna izdanja« govori dr. sc. Ivo Kalinski. Kajkavsku usmenoknjiževnu problematiku obuhvaćenu u *Kajev*oj dugogodišnjoj djelatnosti u svojem prilogu »Usmena kajkavska književnost u kritičkom izboru i obzorju časopisa *Kaj*« istražio je mr. sc. Ivan Zvonar. U *Kaju* je objavljeno i mnogo radova o brojnim kajkavskim govorima pa su tu tematiku u prilogu »Glavnina kajkavskih govora u dijalektološkim radovima u *Kaju*« istražili dr. sc. Mijo Lončarić i dr. sc. Martina Kuzmić, koji daju i bibliografski pregled dijalektoloških i jezikoslovnih radova objavljenih u *Kaju*. Prisutnost priloga o Gorskom kotaru, kao jednom od kajkavskih regija, u časopisu *Kaj* istražio je u svojem prilogu »Časopis *Kaj* i Gorski kotar« prof. dr. Josip Lisac. O jednoj od najvažnijih zadaća i jednoj od najvećih zasluga časopisa *Kaj* za hrvatsku književnost druge polovice 20. stoljeća, o »Poticajnoj ulozi časopisa *Kaj* u obnovi i reafirmaciji suvremene, novokajkavske književnosti«, u svojem prilogu govori glavna i odgovorna urednica časopisa *Kaj* mr. sc. Božica Pažur. O prisutnosti napisa o glazbenoj problematici u *Kaju* kroz proteklih četrdeset godina u svojem prilogu »*Kaj* - čimbenik hrvatske glazbene publicistike« govori Andrija Tomašek, koji daje i bibliografiju glazbeno-publicističkih priloga objavljenih u *Kaju*. Jedno od područja koje je najzastupljenije u *Kaju* kroz četrdeset godina njegova izlaženja svakako je ono povijesnoumjetničko. Vrlo značajan korpus povijesnoumjetničkih tema u časopisu *Kaj* istražili su Nela Tarbuk, »Povijesnoumjetničke teme u časopisu *Kaj*«, i dr. sc. Tomislav Premerl, »Povijesnoumjetnička i

graditeljska baština kajkavskih krajeva u časopisu *Kaj*«. Prilogom o »Pavlinском kulturnom nasljeđu u izdanjima Kajkavskog spravišča i časopisa *Kaj*«, kojem je dodana i »Bibliografija radova s pavlinском tematikom« u *Kaju*, posebnim izdanjima samog časopisa te Kajkavskog spravišča, mr. sc. Božica Pažur zatvara cjelinu od deset priloga sa znanstvenog kolokvija o časopisu *Kaj* koja svim čitateljima može poslužiti kao »kulturna iskaznica *Kaja*«.

Druga cjelina ovog broja *Kaja*, naravno znatno manja od prethodne joj cjeline o samom časopisu, posvećena je uspomeni na dugogodišnju suradnicu časopisa *Kaj* i Kajkavskog spravišča, uglednu povjesničarku umjetnosti dr. sc. Đurđicu Cvitanović (1924-2009). O njoj su prigodne nekrologe napisali prof. dr. Joža Skok i prof. dr. Mario Beusan, a Marija Roščić donosi njezinu biografiju. Prikaz njezine najnovije i posljednje knjige *Turopoljske ljepotice* (Zagreb 2008) donosi dr. sc. Tomislav Premerl, dok bibliografiju Cvitanovićinih radova u časopisu *Kaj* i izdanjima Kajkavskog spravišča donosi mr. sc. Božica Pažur.

Rijetki su književno-kulturni i/ili znanstveni časopisi koji poput *Kaja* u kontinuitetu izlaze već četrdeset godina ne mijenjajući pritom svoje osnovno usmjerenje - stoga mu želimo da potraje još barem toliko godina koliko ima sada te da i dalje, kao i do sada, brižno čuva polivalentnost hrvatskog identiteta, odnosno kajkavski hrvatski identitet.

Mario Kolar

PODRAVSKI ZBORNIK / [UREDNIK DRAŽEN ERNEČIĆ]. - KOPRIVNICA : MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 2007. - 33, STR. 352

Podravski zbornik kao muzejski godišnjak pokrenut davne 1975. g. bio je zamišljen kao zavičajna publikacija koja će *pokušati prikupiti najuspjelije radove o Podravini sa svih područja ljudske djelatnosti*. I sada, kad bilježi 33. godinu kontinuiranog izlaženja i nadalje konceptijski zadržava prvobitnu zamisao, još uvijek donosi niz novih radova o zavičaju, što ukazuje na neiscrpnost sadržaja i interes za njim. Stoga se izlaženje Podravskog zbornika, sada već tradicionalno vezano uz obilježavanje Dana grada Koprivnice, očekuje s nestrpljenjem.

Iz »Riječi urednika« Dražena Ernečića doznajemo da se 33. broj *objavljuje uz brojne obljetnice - 735. godine prvog spomena Koprivnice (1272.), 120. obljetnice rođenja književnika Frana Galovića, 120. obljetnice rođenja i 65. obljetnice smrti Mihovila Pavleka Miškine, 110. obljetnice osnivača Muzeja grada Koprivnice dr. Leandera Brozovića i 45. obljetnice njegove smrti, 110. godina ludbreške limene glazbe, 95. obljetnice otvorenja željezničke pruge Virje - Koprivnica i 70. obljetnice pruge Koprivnica - Varaždin, 60. obljetnice osnutka koprivničke industrije Podravka i 25. obljetnice Muzeja prehrane Podravka, 50. obljetnice osnutka Doma za djecu Svitanje u Koprivnici, 50. obljetnice smrti rektora Zavoda Sv. Jeronima u Rimu mons. dr. Jurja Magjerca, 40. obljetnice Udruženja obrtnika Koprivnice i 10. obljetnice donacije Ivana Lackovića Croate Galeriji Stari grad Đurđevac*.

Zbornik ima 352 stranice ; obuhvaća 37 radova raspoređenih prema sadržaju u 9 stručno znanstvenih skupina. Uobičajenim skupinama kao što su; suvremene teme, povijest umjetnosti, povijest i kulturna povijest, etnografija, prirodoslovlje, književni prilozi pridružene su i neke nove, za koje očito postoji interes. Zaštita spomenika kulture kao tematska cjelina više je nego dobrodošla u muzejskoj publikaciji, dok se aktualiziranjem cjeline hrvatska naivna umjetnost nastojalo podsjetiti na značajne obljetnice, osobe, škole i sl.

Prva skupina Suvremene teme obuhvaća tri rada. U prvome autor Miroslav Belobrč govori o stanju skrbi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi na području Koprivničko - križevačke

županije i o njihovom smještaju u institucije, udomiteljstvu kao alternativnom obliku skrbi ili pak o posvojenju kao posebnom obliku obiteljsko-pravnog zbrinjavanja i zaštite djece. Zaključuje kako po tome ali i nekim drugim pokazateljima, Koprivničko- križevačka županija može biti primjer dobre prakse, što se često ističe i u stručnim krugovima. Drugi i treći rad donose vijesti iz Đurđevca. Zdravko Šimunić piše o uspostavljenju prijateljstva između Grada Đurđevca i mađarskog Grada Lengyelotija i suradnji njihovih građana, udruga, institucija i gradskih uprava, dok o petoj obljetnici te uspjesima Planinarskog društva »Borik« piše Anto Lončarić.

Zaštita spomenika kulture kao druga tematska cjelina zastupljena je s četiri rada koji govore o potrebi zaštite i preventivi ili o provedenim konzervatorsko resaturatorskim radovima na kulturnim dobrima. Tako Želimir Laszlo, koji je kao djelatnik Muzejskog dokumentacijskog centra iz Zagreba sudjelovao u izradi Elaborata preventivne zaštite za sve objekte i zbirke Muzeja grada Koprivnice te time stekao dobar uvid u njihovo fizičko stanje, u svom radu pišući o kući Malančec podržava ideju njene obnove dajući joj prioritet u odnosu na druge muzejske objekte. S opservacijama i prikazima konzervatorsko restauratorskih radova provedenim na dvije skulpture, Sv. Florijana (18. st.) i Sv. Barbare (17.st.), te slici Krunjenje Bogorodice po Svetom Trojstvu (18. st.) iz vlasništva Muzeja grada Koprivnice, upoznaje nas Velimir Ivezić. O potrebi i nastavku preventivne zaštite i konzervacije crkvenog tekstila 18. i 19. st. kapele Sv. Benedikta iz Hrastovljana piše Venija Bobnjarić-Vučković iz Restauratorskog centra Ludbreg kao i Davor Bešvir čiji rad donosi kratki povijesni prikaz kao i pregled radova provedenih na oltarima kapele Sv. Terezije u Brestu Pokupskom.

Tematsku cjelinu hrvatske naive ili Hlebinske slikarske škole predstavljaju tekstovi nekoliko autora. Vladimir Crnković, povjesničar umjetnosti i likovni kritičar, ravnatelj Muzeja naive umjetnosti, te vrstan poznavatelj ovog slikarskog fenomena pojavljuje se kao autor dva rada. Prvi donosi ekspertizu poznate slike Ivana Generalića »Poplava«, dok drugi govori o jednom povratu umjetničke baštine nakon 37 godina izbjivanja. Riječ je o antologijskoj slici Krste Hegedušića »Rekvizicija« koja je početkom 2005. pristigla u Zagreb, u Muzej naive umjetnosti iz Caracasa, glavnog grada Venezuele. O projektu Umjetnost Hlebinske škole autora Vladimira Crnkovića pišu Anđelka Mustapić i Franjo Mrzljak. U prvom slučaju radi se o razgovoru s autorom projekta, a u drugom o recenziji projekta. Iz napomena se vidi da su oba iz 2005. Cjelina završava prisjećanjima na mladost slikara Ivana Večenaja.

Skupina povijest umjetnosti zastupljena je s jednim radom i to drugim dijelom Donacije ILC koju je 1997. Galeriji Stari grad Đurđevac darovao Ivan Lacković Croata, a o kojoj je već u prošlom broju Podravskog zbornika pisao Zdravko Šabarić.

Jednu tematsku cjelinu čine dvije skupine, povijest i povijest umjetnosti, predstavljene sa zanimljivim radovima koji donose niz vrijednih i manje poznatih informacija o Podravini.

Temu otvara rad pod nazivom Ilustrirana srednjovjekovna povijest Podravine u kojoj Mladen Trnski pokušava na temelju predmeta, prvenstveno oružja i konjaničke opreme pohranjene u Muzeju grada Koprivnice, te njihovom usporedbom sa sličnim evropskim izvorima, rekonstruirati ratničku odoru. Dodatnu vrijednost rada čine bogate ilustracije u bojama. Ostavštinu Tome Šestaka, poznatog koprivničkog gradskog kapelnika, zborovođe i skladatelja koja se nalazi u Muzeju grada Koprivnice i sastoji se od originalnih Šestakovih skladbi i obrada kao i skladbi drugih autora, obradila je muzikologinja Tanja Devčić Stefanović i za Podravski zbornik opisala. Zatim slijede dva rada vezana uz prostor javnog prijevoza u Koprivnici i Podravini. Božidar Đud bavi se poviješću željeznica u Podravini, a o prvim fijakeristima, autotaksistima i autoprijevoznicima u Koprivnici piše dugogodišnji suradnik Zbornika Milivoj Kovačić. Kratkim prikazom Podravaca na tlu vječnog grada Rima, prvenstveno se tu podrazumijevaju svećenici i časne sestre iz Molvi, čitateljstvo Zbornika upoznaje Dragutin Kokša. Opsežan biografski rad o Fabijanu Kovaču ili

kroničaru Virja i kroničaru Siska, rođenom Virovcu koji je proveo gotovo čitav svoj radni vijek u Sisku, pristigao je od dugogodišnje i vjerne suradnice Podravskog zbornika Mire Kolar Dimitrijević. Dodatnu vrijednost čini prikaz Kovačevog rukopisa kojim je obuhvaćena prošlost Virja od 1840. do 1940., a čiji se original čuva u župnom uredu Virja.

Također još jedan opsežan rad u kojemu autor Zdravko Dizdar na temelju arhivskih izvora donosi podatke o prvom ustaškom logoru »Danica« kraj Koprivnice, njegovom osnivanju, zatočenicima i njihovim stradanjima, te na temelju njih ispravlja mnoge pogrešne interpretacije u historiografiji o tom logoru. O glazbenoj tradiciji Ludbrega staroj 115 godina, posebice puhačkoj piše Franjo Vrtulek. Na kraju slijedi rad Željka Krušelja pod naslovom Uloga narodnog odbora kotara Koprivnica u razvoju Podravke 1956.-1959. godine s dva priloga. Prvi prilog je Kako smo stvarali Podravku Pavla Gažija, a u drugom su Natuknice o pojedincima koji su bitno utjecali na razvoj Podravke.

Uz područje etnografije vezuju se dva teksta. Nada Matijaško piše o 25. obljetnici Podravkinog muzeja prehrane, a prikazom etnografske zbirke Slavka Čambe iz Đurđevca i njenim problemima bavi se Vladimir Miholek.

U skupini prirodoslovja Mladen Matica piše o zaštićenim dijelovima prirode Podravine kojih je do 30. 8. 2007. bilo ukupno 16 svrstanih u četiri kategorije zaštite: 4 posebna rezervata, 5 značajnih krajobrazza, 4 spomenika prirode i 3 spomenika parkovne arhitekture. O dugogodišnjoj fotografskoj praksi i o značenju fotografije u stručnom i znanstvenom radu piše neizostavni suradnik Podravskog zbornika Radovan Kranjčev, koji je brojnim radovima o prirodi Podravine pridonio njenom upoznavanju.

U skupini knjižničarstvo Josipa Strmečki završava popis knjižne građe iz zbirke dr. Leandera Brozovića, čiji prikaz je započeo u Podravskom zborniku 2002.

I na kraju književni prilozi zastupljeni su s nekoliko radova posvećenih poznatim i priznatim književnicima Podravine uz čija imena se vezuju značajne obljetnice. O njima pišu uvaženi suradnici Podravskog zbornika. Milivoj Solar analizira pjesmu Frana Galovića Pred večer, trinaestu po redu iz zbirke Z mojih Bregov. Enerika Bijač svojim prilogom podsjetila je na 50. obljetnicu književnog djelovanja Žarka Marjanovića, a Božica Jelušić prilogom Mrlja sjene u oku koje plače, podsjeća na poeziju Zvonimira Goloba. O životu i djelu Mihovila Pavleka Miškine kroz metodički razrađen sat zavičajne književnosti vodi nas Zdravko Seleš. Dražen Ernečić pripremio je prikaz Iz života akademskog kipara Josipa Fluksija. Proznim radovima predstavljaju se Vladimir Milak »Nedovršeno stvaranje« i Martin Mihaldinec »Mister Giuseppe«, a pjesmama Karla Fluksi, Ivan Večenaj i Stanko Kancijan. I na kraju memento Ivanu Peterlinu izborom pjesama iz knjige Samo slutnja koje su odabrali Vladimir Milak, Ivan Šitum i Dražen Ernečić.

Božica Antić

PODRAVSKI ZBORNİK 34, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, KOPRIVNICA 2008., STR. 2

Kao i u protekle 34 godine tako i u broju za 2008. godinu najstariji podravski godišnjak koji još uvijek izlazi, *Podravski zbornik*, donosi radove o Podravini sa svih područja ljudske djelatnosti, ponajviše pak s povijesnog i kulturnog polja. Četrdesetak priloga tridesetčetvorice autora u ovom broju razvrstano je u desetak tematskih rubrika. Broj je inače posvećen 40. obljetnici Galerije naivne umjetnosti u Hlebinama (1968-2008), 40. obljetnici Legende o Picokima (1968-2008) te 80. obljetnici rođenja podravskog i hrvatskog književnika Mladena Kerstnera (1928-2008).

Naslovnicu broja krasi detalj sa slike *Svaki čovjek nosi svoj križ* jednog od najznačajnijih hrvatskih naivnih slikara Mije Kovačića.

Broj se otvara rubrikom *Suvremene teme* u kojoj Edita Janković Hapavel, kustosica Galerije Stari grad iz Đurđevca, ukratko piše o *Legendi o Picokima* te o njenom dobivanju statusa nematerijalnog kulturnog dobra 2007. godine. Slijedi rubrika *Zaštita spomenika kulture* koja donosi nekoliko priloga. Aleksandra Posavec iz G. K. P. Komunalac d.o.o. u svojem prilogu »Kućni vrt koprivničke obitelji Malančec« piše o inventarizaciji i restauraciji biljnog fonda spomenutog vrta koji se provode od 2007. godine kako bi mu se povratio stari sjaj. Želimir Laszlo iz Muzejskog dokumentacijskog centra iz Zagreba u svojem prilogu »Spomen područje logora Danica« piše o potrebi obnove i uređenja spomenutog spomen-područja. Zatim se po drugi put u ovom broju javlja Edita Janković Hapavel, ovaj put s prilogom »Uvod u zaštitne radove na utvrđi Stari grad u Đurđevcu« u kojoj daje prikaz učinjenih zaštitnih radova na tom spomeniku kulture I. kategorije, ali i navodi što bi još trebalo napraviti. Zatim slijede četiri priloga suradnika Restauratorskog centra iz Ludbrega. Tako Jelena Spevec govori o konzervatorsko-restauratorskim radovima na oltaru sv. Ane iz kapele sv. Benedikta u Hrastovljanu, Maja Vrtulek o radovima na misnom ruhu, a Ada Vrtulek Gerić o radovima na stoli iz stalnog postava Zbirke sakralne umjetnosti smještene u kapeli sv. Križa dvorca Batthyany u Ludbregu. Venija Bobnjarić-Vučković govori o aktivnosti-ma Centra od 2004. do 2008. godine.

Slijedeća rubrika je *Hrvatska naivna umjetnost / Hlebinska slikarska škola* koja donosi pet priloga, od čega četiri potpisuje Vladimir Crnković iz Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti iz Zagreba. Prvi njegov prilog, pod naslovom »Portret *Zemlje*«, govori o karikaturalnom crtežu Jože Kljakovića *Irina Aleksander i grupa Zemlja*, drugi je »Ekspertiza crteža Ivana Generalića *Autoportret*«, a treći je »O slici Mije Kovačića *Zimski pejzaž sa ženom*«. U četvrtom prilogu, »Pledovanje za Lackovićeve epistole«, govori o zapisima tog znamenitog podravskog i hrvatskog slikara. Rubriku zatvara Draženka Jalšić Ernečić iz Muzeja grada Koprivnice s prilogom »Kronologija planiranja izgradnje i otvorenje Galerije naivne umjetnosti Hlebine 1962. - 1968. godine«. U rubrici *Povijest umjetnosti* Zdravko Šabarić iz Galerije Stari grad iz Đurđevca donosi prilog »Kinesko slikarstvo iz donacije ILC (tradicijsko slikarstvo - naiva - modernizam)« u kojem još jednom podsjeća na raznolikost skupljenih umjetničkih predmeta u Donaciji Ivana Lackovića Croate koja se nalazi u Starom gradu u Đurđevcu, s posebnim osvrtom na korpus kineskih slikara.

Rubriku *Povijest & kulturna povijest* otvara Vladimir Miholek prilogom »Društvo Hrvatskog sokola u Đurđevcu 1908. - 1929.« u kojem povodom 100-godišnjice osnutka Društva (1908-2008) govori o njegovoj povijesti, aktivnostima, vodstvu itd. Prilog boljem poznavanju povijesti sporta u Podravini i Koprivnici donosi Branko Pleše svojim prilogom »Obitelj Friedrich - osnivači hrvatskog športskog kluba Slaven Koprivnica«, a komunalnoj povijesti prilog daje Martin Mihaldinec svojim člankom »Iz povijesti vodovoda bilogorskih sela«. Slijedi prilog jedne od najredovitijih suradnica *Podravskog zbornika* od njegovih samih početaka pa sve do danas, ugledne povjesničarke iz Podravine sa zagrebačkom adresom, prof. dr. Mire Kolar »Politizacija đaka na koprivničkoj gimnaziji od 1931. do 1935. godine i profesori iz Dalmacije Marko Šeparović i Ivo Marinović«. Zatim prilog o još uvijek neiscrpljenoj temi oko logora Danice kod Koprivnice donosi dr. sc. Zdravko Dizdar iz Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba svojim člankom »Žene u logoru 'Danica', kraj Koprivnice 1941.-1942. godine«, dok Josip Merić donosi prilog povijesti koprivničkog obrta člankom »Sjećanje na koprivničke brijače i frizere (I.)«. Zatim slijede tri priloga o istaknutim Podravkama i Podravcima: Marija Novak donosi svoja sjećanja na književnicu i kulturnu radnicu Boženu Loborec, Pavle Gaži govori o izumiteljici *Vegete* Zlati Bartl, dok Zdravko Jakupec donosi prilog za biografiju pitomačkog nastavnika i promicatelja i snimatelja dječjih filmova Mirka Lauša. U rubrici *Etnografija & etnologija & kulturna antropologija* nalazi se prilog Marije

Mesarić iz Muzeja grada Koprivnice o danas gotovo izumrlom zanatu kovača, te prilog Branka Begovića i Branka Sobote o povijesti i aktivnostima KUD-u *Grgur Karlovčan* iz Kalinovca.

U rubrici *Arheologija* nalazi se prilog mladog i perspektivnog arheologa iz Muzeja grada Koprivnice Roberta Čimina koji donosi »Neka nova saznanja o jednom srednjovjekovnom selu kod Virja«. Rubrika *Prirodoslovlje* donosi prilog »Grofovija Repaš u Prekodravlju (I.)« Zvonimira Ištvana iz Šumarije Repaš, zatim prilog mr. sc. Ivana Biršića o životu i djelu znamenitog agronoma prof. dr. Pavla Kvakana, te prilog »Regionalni park Mura Drava« mr. sc. Mladena Matice iz Županijskog zavoda za prostorno uređenje Koprivničko-križevačke županije, u kojem autor govori o razlozima osnivanja te obuhvatu i granicama potencijalnog regionalnog parka koji, za sada samo kao preventivno zaštićeno područje, čeka na proglašenje regionalnim parkom od strane Vlade Republike Hrvatske. U rubrici *Knjižničarstvo* Stjepan Mraz donosi priloge za povijest hlebinskog knjižničarstva.

Kao i u svakom broju pri kraju se nalazi rubrika *Književnost* u kojoj se nalaze eseji, kritički osvrti i studije o podravskim književnicima ili njihovim djelima, te književni uratci mahom suvremenih autora iz Podravine. Rubriku otvara pripovijetka Vladimira Miholeka *Savjest*, zatim poznata podravska i hrvatska književnica Božica Jelušić donosi esej »Šoderica, podravsko more«, a đurđevački gimnazijski profesor Zdravko Seleš esej na kajkavskom đurđevačkom govoru »Glasi mudrosti z djetinjstva i zavičaja« u povodu 30-godišnjice izlaska znamenite knjige *Kalnovečki razgovori* znamenitog podravskog i hrvatskog pisca i teologa Ivana Goluba. Sva tri priloga popraćena su crtežima Mije Kovačića. Dubravko Bilić donosi opsežnu studiju »Djelo Mladena Kerstnera« u kojoj ćemo pronaći informacije o samom autoru, njegovim djelima, ali i detaljniju analizu Kerstnerove kajkavštine. Ugledni biolog i prirodoslovac dr. sc. Radovan Kranjčev donosi memoarsku prozu »Odsjaji djetinjstva, II«, a Dubravko Bilić kratku crticu »Eduard Breier - autor prve pjesme o Ludbregu«. Jedini pjesnički prilog u rubrici predstavlja pjesma *Naš Božić* Franje Vrtuleka. Broj se zatvara rubrikom *Prikazi, obljetnice* u kojoj Vatroslav Vrban donosi »Osvrt na djelovanje Udruge podravskih studenata 1994. - 1998.«, a rubriku zatvara Branko Begović s prilogom »Marijan Jergović - život u pjesmi«. Kao i prijašnjih brojeva, i u ovom je broju većina člana popraćena vrijednim grafičkim priložima.

Mario Kolar

**DVADESETGODIŠNJICA ČASOPISA »SCIENTIA PODRAVIANA« (1989. - 2009.)
(SCIENTIA PODRAVIANA: GLASILO POVIJESNOG DRUŠTVA KOPRIVNICA,
XXI (2009), BR. 23, STR. 1-52, GL. UREDNIK: MIRKO LUKAVSKI, IZDAVAČ:
POVIJESNO DRUŠTVO KOPRIVNICA, KOPRIVNICA)**

Najnoviji broj *Scientije Podraviane, glasila Povijesnog društva Koprivnica*, svečarski je koncipiran zbog činjenice da se osvrće na dvadesetgodišnjicu svojeg izlaženja (1989-2009) te na dvadesetpetgodišnjicu postojanja Povijesnog društva Koprivnica (1984-2009) koje je izdavač časopisa od prvog broja pa sve do danas. Broj se otvara prigodnim napisima predsjednice Društva Ružice Špoljar, inače ugledne koprivničke nastavnice povijesti, i glavnog urednik *Scientije* Mirka Lukavskog, inače koprivničkog novinara, koji daju kratak osvrt na djelovanje Društva, odnosno izlaženje časopisa, te zahvaljuju svima koji su imali udjela u tome. U uvodni dio broja spada i prilog *Povijesno društvo Koprivnica (1984.-2009.)* koprivničkog povjesničara dr. sc. Hrvoja Petrića, inače potpredsjednika Društva i člana uredništva *Scientije*, u kojem koncizno daje pregled djelovanja Društva kroz proteklih dvadeset i pet godina, a iz kojeg ću izdvojiti ono najvažnije.

Društvo je osnovano 23. travnja 1984. na inicijativu koprivničkih intelektualaca, među kojima valja izdvojiti istaknutog koprivničkog kulturnog radnika, geografa prof. dr. Dragutina Feletara, a prvi predsjednik Društva postao je koprivnički povjesničar Franjo Horvatić. Od 1986. pa sve do danas predsjednica Društva je Ružica Špoljar, zahvaljujući kojoj je Društvo postalo jednim od najaktivnijih i najbolje organiziranih povijesnih društava u Hrvatskoj. Osim izdavanja svojeg glasila od 1989. godine, Društvo je sudjelovalo i u izdavanju nekoliko knjiga, od kojih valja izdvojiti leksikon Križevčana i monografiju o povjesničaru Rudolfu Horvatu. Društvo je u proteklim godinama svojeg postojanja organiziralo preko stotinu javnih predavanja, desetke stručnih ekskurzija po Hrvatskoj i inozemstvu, te jedanaest znanstvenih skupova o Koprivnici i Podravini.

Nakon tog uvodnog dijela slijede četiri razgovora s ključnim akterima Društva i časopisa. S inicijatorom osnivanja Društva i časopisa te jednim od najaktivnijih suradnika i Društva i časopisa, spominjanim prof. dr. Dragutinom Feletarom, razgovarao je istaknuti koprivnički novinar i povjesničar Željko Krušelj, inače također dugogodišnji član Društva. U razgovoru prof. Feletar daje svoje viđenje rada Društva i časopisa te obrazlaže i opisuje kako je došlo do njihovih pokretanja i što oni znače danas. U sljedećem razgovoru, koji je također vodio Krušelj, na svoj sada već dvadesetitrogodišnji mandat predsjednice Društva osvrće se Ružica Špoljar te ističe da je posebno ponosna što Društvo danas broji dvjestotinjak članova koji svoj interes pronalaze u nekima od brojnih programa koje Društvo organizira. U razgovoru s dr. sc. Hrvojem Petrićem, koji je također vodio Krušelj, saznajemo da je Društvo mnoge mlade povjesničare, uključujući i njega samog, potaknulo na istraživački rad i da je i to jedna od temeljnih vrijednosti Društva. U razgovoru dr. Petrić govori i o aktualnim problemima povijesnih istraživanja u Hrvatskoj i Koprivnici, izdvajajući, što se tiče potonjeg, potrebu angažiranja još većeg broja istraživača, ali i potrebu institucionalizacije tih istraživanja kroz osnivanje Zavoda za znanstveni rad HAZU u Koprivnici. S dr. Krešimirom Švarcom, koprivničkim liječnikom i zaljubljenikom u povijest te jednim od osnivača Društva i njegovim dugogodišnjim aktivnim članom, razgovarala je Dijana Sabolović-Krajina, ravnateljica Knjižnice i čitaonice *Fran Galović* iz Koprivnice, naravno i članica Društva. Dr. Švarc se u razgovoru osvrće na brojna putovanja na koja je išao s Društvom, ali i na svoje aktivnosti u Društvu i časopisu (predavanja, članke itd.) koje provodi od njihovih samih početaka pa sve do danas.

Nakon razgovora s glavnim akterima Društva i časopisa slijedi osam prigodnih članaka u kojima se dugogodišnji članovi Društva prisjećaju svojih najljepših uspomena vezanih za Društvo. Svoja »zapamćenja« na rad s »Povijesnim društvom Podravine« tako prvo iznosi ugledna povjesničarka prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević, počasna predsjednica Društva. Ističući već u naslovu »pogrešno« ime Društva prof. Kolar sugerira kako se radi o Društvu koje ima veliku važnost ne samo za Koprivnicu, već i za Podravinu u cjelini. Iako je profesionalni životni vijek provela u Zagrebu, prof. Kolar ističe kako je Društvo pridonijelo tome da se »uvuče u podravski povijesni krug« iz kojeg se nije uspjela izvući do dana današnjeg. O »srebrnom« jubileju Društva svoje dojmове i čestitke izrekla je i dr. sc. Agneza Szabo iz Zagreba. Ugledni povjesničar, prof. dr. Dragutin Pavličević iz Zagreba, u svojem se članku prisjeća svoje dvadesetpetogodišnje suradnje s Društvom, posebice svojeg predavanja koje je održao nedugo nakon osnivanja Društva - bilo je to prvo predavanja koje je Društvo organiziralo. Tereza Salajpal iz Koprivnice u svojem osvrtu na rad Društva posebno ističe brojne ekskurzije koje je Društvo organiziralo i na kojima je, osim zbog »učenja u hodu« o Lijepoj našoj, uživala i zbog uvijek ugodnog druženja koje je uvijek bilo prisutno i u svim ostalim programima koje je Društvo organiziralo. Kratak pregled povijesti i sadašnjosti te projekciju budućnosti krovne povjesničarske udruge u Hrvatskoj, Društva za hrvatsku povjesnicu, s kojom Povijesno društvo usko surađuje dugi niz godina, donosi njezin predsjednik

doc. dr. Željko Holjevac, pridružujući se pritom čestitkama Povijesnom društvu Koprivnica i *Scientiji* na obljetnicama. »Pohvalu« Povijesnom društvu Koprivnica zatim daje njegov dugogodišnji član Miroslav Klemm, a osvrt na aktivnosti Društva donose i Nevenka Čižmak te spominjana Dijana Sabolović-Krajina. Završni dio ovog dijela broja čini popis svih dvjestotinjak sadašnjih članova Društva.

Četvrti dio časopisa posvećen je samom časopisu *Scientia Podravina*. U svojem članku *Bibliografija radova Scientie Podraviane* Božica Anić, knjižničarka u Muzeju grada Koprivnice, nakon kratkog uvodnog dijela u kojem donosi osnovne obavijesti o časopisu, daje iscrpnu bibliografiju priloga objavljenih u *Scientiji* od prvog broja do danas. Tako saznajemo da je prvi broj *Scientije* izašao 2. lipnja 1989. godine i otada redovito izlazi do danas. Također, od prvog broja do danas urednik mu je spominjani Mirko Lukavski. Na stranicama *Scientije* kroz dvadeset godina javilo se 75 autora, a objavljeno je 268 priloga. Sama bibliografija priloga podijeljena je na četiri dijela. Prvo se donosi bibliografski popis i opis radova koji su raspoređeni po stručnim skupinama, odnosno UDK oznakama, zatim se donosi abecedno kazalo autora koji su objavili svoje priloge u *Scientiji* te abecedno kazalo struka prema kojima su razvrstani prilozi u bibliografiji.

Gledano u cjelini, ovaj broj *Scientije* donosi prije svega mnogo relevantnih informacija vezanih za dvadesetpetogodišnji rad Povijesnog društva Koprivnica i dvedesetogodišnje izlaženje *Scientije Podraviane*, a samim time i mnogo relevantnih informacija za koprivničku i podravsku povijest i kulturu. Želja nam je da i časopis i Društvo barem poduplaju svoje postojanje te da i dalje ostanu važan pokretač i kroničar koprivničkog i podravskog društvenog i kulturnog života.

Mario Kolar

MIGRACIJSKE I ETNIČKE TEME, GOD. 25, BR. 1-2, INSTITUT ZA MIGRACIJE I NARODNOSTI, ZAGREB, LIPANJ 2009., STR. 1-181.

U izdanju Instituta za migracije i narodnost (IMIN) objavljen je dvobroj časopisa *Migracijske i etničke teme*. Kao multidisciplinarni i interdisciplinarni časopis, *Migracijske i etničke teme* objavljuju radove koji se bave aspektima migracija, etničnosti i identiteta s gledišta različitih društvenih i humanističkih disciplina: sociologije, antropologije, povijesti, demografije, društvene geografije, psihologije, politologije, ekonomije, prava, lingvistike itd.. Članci su uglavnom objavljeni na hrvatskom i engleskom, a sadrže sažetke na engleskom i francuskom jeziku.

Sadržajno, Časopis je podijeljen šest cjelina: *Identitet i društvo*, *Istraživanje etnogeneze*, *Prostor i ideologija*, *Demografsko starenje*, *Prikazi i Dodaci*.

Prva cjelina, *Identitet i društvo* (str. 7-69), bavi se temama socijalne psihologije, socijalne psihologije kulture i socijalne demografije. Tajana KRIŽANEC i Dinka ČORKALO BIRUŠKI u članku *Prediktori nacionalizma i kozmopolitizma: doprinos nekih sociodemografskih obilježja, ideološke samoidentifikacije i individualizma/kolektivizma na uzorku studenata i njihovih roditelja* (str. 7-33) iznose rezultate provedenog istraživanja koje je imalo zadatak usporediti razine i utvrditi povezanosti između rezultata studenata psihologije (uzorak od 200 studenata) i njihovih roditelja (uzorak od 296 roditelja) u odnosu na nacionalizam i kozmopolitizam te kolektivismom i horizontalni i vertikalni individualizam. Istraživanje se temeljilo na tri upitnika: Skala nacionalizma i kozmopolitizma, HVIC upitnik horizontalnog i vertikalnog individualizma i kozmopolitizma i sociodemografski upitnik. Rezultati su pokazali da roditelji iskazuju izraženiji nacionalizam i kolektivismom od svoje djece, dok studenti iskazuju izraženiji kozmopolitizam i horizontalni individualizam u odnosu na roditelje. Kod vertikalnog individualizma između prosječnog rezul-

tata studenata i roditelja nisu zabilježene razlike. Također, istraživanje je potvrdilo pretpostavku da je nacionalizam roditelja i studenata moguće predvidjeti na temelju desne političke orijentacije, pridavanja važnosti vjeri i izraženog vertikalnog individualizma, dok je kozmopolitizam moguće predvidjeti na temelju lijeve političke orijentacije ispitanika.

U izvornom znanstvenom radu *Reasons for Assimilation: Focus on the Indian Muslims in Kuching, Malaysia* (str. 35-48) autori, Maya KHEMLANI DAVID i Caesar DEALWIS, razmatraju razloge asimilacije indijskih muslimana i prihvaćanje malajskog identiteta. Istraživanja su pokazala veliku propusnost etničkih granica indijskih muslimana. Kao snažne asimilacijske čimbenike autori navode: asimilacijske brakove i zajedničku religiju - islam.

U preglednom radu *Religijski identiteti i društvena struktura Bosne i Hercegovine* (str. 49-67) Nebojša ŠAVIJA-VALHA analizira strukturne pretpostavke stvaranja religijskih identiteta u Bosni i Hercegovini kao posljedice međudjelovanja poganstva, narodnih običaja, procesa pokrštavanja i islamizacije, heterogenosti stanovništva te geopolitičkog položaja na tromedi velikih imperija. U tom kontekstu autor promatra koegzistenciju nekoliko religijskih institucija: katoličanstva, pravoslavlja, Crkve bosanske i islama. Kroz instituciju *milleta* Otomansko Carstvo osiguravalo je pretpostavke za etničko modeliranje religijskih zajednica, ali i *političku* artikulaciju. Interakciju među religijskim skupinama autor promatra na dvije komplementarne razine: vertikalnoj, tj. *političkoj* s hijerarhijskim i diskriminativnim odnosima i lateralnoj, tj. *društvenoj* egalitarizirajuće transgrupne i intergrupne socijalne prakse. Tako religija djeluje na totalitarizirajući način i pokazuje se kao temeljni mehanizam artikulacije daljnjih grupnih identifikacija - etničkih i nacionalnih.

Druga cjelina, *Istraživanje etnogeneze*, sadrži rad Osmana KARATAYJA *The Bulgars in Transoxiana: Some Inferences from Early Islamic Sources* (str. 69-88) u kojem se razmatra problematika etnogeneze Bugara. Rad je prvenstveno namijenjen istraživačima euroazijske povijesti. Pradomovinu Bugara autor nalazi u Transoksijani gdje su odigrali određenu ulogu u počecima islamizacije središnje Azije, ali su zadržali diferentan položaj u odnosu na iranske narode i turska (turkijska) plemena. Svoju teoriju temelji na srednjovjekovnim tekstovima u kojima se ime *Bugar* javlja i kao zemljopisni naziv i kao etnonim u Transoksijani. U 2. stoljeću prije Krista dio transoksijanskih Bugara doselio se na Kavkaz te se smatraju okosnicom europskih Bugara.

U cjelini *Prostor i ideologija* nalazi se izvorni znanstveni rad *Preimenovanja zagrebačkih ulica i trgova* (str. 89-124) u kojem autorice, Jelena STANIĆ, Laura ŠAKAJA i Lana SLAVUJ, prate promjene ulične onomastike u gradu Zagrebu kao posljedice uspona i padova različitih društveno-političkih sustava. Analiza službene promjene naziva ulica tijekom zagrebačke povijesti rezultirala je izdvajanjem pet razdoblja ideološki motiviranih imenovanja/preimenovanja: 1. modernizacijsko razdoblje (prvo službeno imenovanje ulica (1878.) s tendencijom politizacije i nacionalizacije gradskog krajolika); 2. razdoblje Kraljevine SHS/Jugoslavije (proslavenska geopolitička orijentacija s dominantnom nacionalnom idejom); 3. razdoblje NDH (dekanonizacija znakova južnoslavenske orijentacije i reference na ustaški, nacistički i fašistički pokret); 4. razdoblje socijalizma (ugradnja ideala heroja radničkog pokreta i Narodnooslobodilačke borbe u kanonski sustav) 5. razdoblje nakon demokratskih promjena 1990. (brisanje socijalističkih znakova i ugradnja novih referenci na staru nacionalnu kulturnu i povijesnu tradiciju). Završni dio članka posvećen je analizi javne polemike vezane uz odabir lokacije trga po imenu prvog predsjednika Republike Hrvatske, Franje Tuđmana. Na kraju teksta nalazi se vrijedan prilog pod nazivom: *Ulice i trgovi četvrti Donji grad na planovima Zagreba iz 1878., 1902., 1930., 1938., 1944., 1947., 1990. i 2008. godine.*

Četvrta cjelina, *Demografsko starenje*, sadrži pregledni rad Dubravke SPEVEC *Starenje stanovništva Varaždinske županije od 1961. do 2001.* (str. 125-150) u kojem autorica analizira demografsko starenje i stupanj ostarjelosti stanovništva Varaždinske županije od 1961. do 2001., na

administrativnoj razini gradova/općina. Popisni podaci iz 1961. pokazuju da je 25% administrativno-teritorijalnih jedinica Županije prešlo *kritičnu* vrijednost indeksa starenja, dok su podaci iz 2001. još alarmantniji, naime, stanovništvo je u poodmakloj fazi starenja, tj., svaki peti stanovnik Županije stariji je od 60 godina. U završnom dijelu članka autorica, na temelju iscrpne analize, predviđa izrazito nepovoljna demografska kretanja na prostoru Varaždinske županije, odnosno, daljnju prirodnu depopulaciju prostora, a time i društveno i gospodarski neuravnotežen razvoj.

U cjelini *Prikazi* (str.153-172) nalaze se prikazi sljedećih knjiga i znanstvenih časopisa: ŽITNIK, Janja, *Večkulturna Slovenija: položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*, Institut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, 2008., 314; DRNOVŠEK, Marjan (ed.), *Historical and Cultural Perspectives on Slovenian Migration*, ZRC Publishing, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Ljubljana, 2007., 204; ĆIRKOVIĆ, Sima, Srbi među europskim narodima, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008., 351; ŠKORIĆ, Marko, SOKOLOVSKA, Valentina, ŽOLT, Lazar, *Tradicija, jezik, identitet*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2008., 111; ATKINSON, David, JACKSON, Peter, SIBLEY, David, WASHBOURNE, Neil, *Kulturna geografija: kritički rječnik ključnih pojmova*, Disput d. o. o., Zagreb, 2008., 295; **Ekonomika i ekohistorija**: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša, god. 4., br. 4, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju - Meridijani, Zagreb-Samobor, 2008., 290.

Završi dio, *Dodaci*, sadrži *Bilješke o autorima i Upute suradnicima*.

Zaključno valja naglasiti da su migracije i etničnost aktualna i afirmirana područja suvremenih društvenih istraživanja. Nove pojave i procesi u svijetu - globalizacija, sve veća prostorna pokretljivost ljudi, delokalizacija i relokalizacija kulture - razlog su sve većeg znanstvenoga zanimanja za pitanja migracija, etničnosti i identiteta. Istraživačima koji se bave tom tematikom, ali i čitavoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti časopis *Migracijske i etničke teme* omogućuje praćenje suvremenih znanstvenih spoznaja, razmjenu ideja i interdisciplinarni dijalog. Posebnu vrijednost ima njegova internacionalnost. Tekstovi objavljeni u časopisu referiraju se u: Sociological Abstracts, Inc. (San Diego, USA); Worldwide Political Science Abstracts (San Diego, USA); Linguistics and Language Behavior Abstracts (San Diego, USA); International Bibliography of the Social Sciences (London, UK); REMISIS - Revue Bibliographique sur les Migrations Internationales (Paris, France); SocINDEX (EBSCO, Ipswich, USA); CEEOL - Central and Eastern European Online Library (Frankfurt am Main, Germany).

Ivančica Jež

MIRA KOLAR, SVILARSTVO U HRVATSKOJ OD 18. STOLJEĆA DO 1945. GODINE., DOM I SVIJET, ZAGREB 2007., 333 STR.

Vrlo dobro poznata i uvažena međunarodna stručnjakinja za ekonomsku i gospodarsku povijest, prof. dr. sc. Mira Kolar - Dimitrijević svrstala je svojom novom knjigom hrvatsku historiografiju uz bok drugim europskim zemljama koje su povijest vlastitog svilarstva već ranije u potpunosti obradile. Ne računajući manji rad o svilarstvu u sjevernoj Hrvatskoj naslova *The development of sericulture and the production of silk in Croatia*, koji je napisao Alexander Buczynski ova monografija predstavlja jedino cjelovito istraživanje povijesti svilarstva u Hrvatskoj. Autorica vremenski pokriva cijeli period sustavne proizvodnje i obrade svile u Hrvatskoj. Od njezinog početka u 18. stoljeću kada je carica Marija Terezija potaknula proizvodnju svilarstva u Habsburškoj monarhiji kao odgovor na raskoš francuskoga, donekle i berlinskog dvora, sve do kraja drugog svjetskog rata kada sa raspadom NDH propada i posljednja tvornica svile prateći pri tome sve njezine uspone i padove. U tom sveobuhvatnom pregledu uključen je kratak pregled pojavljivanja

svile i svilarstva na hrvatskim prostorima prije početka sustavnog svilogojstva, poput slučaja proizvodnje na Rabu u 12. stoljeću ili kontakti sam osmanlijskim trgovcima svilom.

Sama knjiga podijeljena je na nekoliko poglavlja koja prate razvojne faze svilarstva u Hrvatskoj. Prvom fazom, *Pod zaštitom Bečkog dvora od 1750. do 1827. godine*, obuhvaćen je period vladavine carice Marije Terezije koja je i inicirala proizvodnju svile u Habsburškoj monarhiji, period sukoba sa Francuskom tokom kojeg je potreba za svilom pala a brigu za proizvodnju preuzima svećenstvo i period za vrijeme trajanja Bečkog kongresa u kojem se pokušava ponovo ojačati uzgoj svilarstva ali sa polovičnim rezultatima. U tom poglavlju autorica početke svilogojstva traži u Varaždinskoj i Križevačkoj županiji, ali isto i ukazuje na stanoviti otpor seljaka koji se nisu željeli primiti vrlo kompliciranog i zahtjevnog procesa proizvodnje svile. Sljedeća faza razvoja, *U zakupu bečke trgovačke obitelji Hoffmann od 1827. do 1848. godine*, obilježena je privatizacijom svilarstva koja je uslijedila zbog gospodarskih i društvenih problema koji su zahvatili Monarhiju. Nakon 1848. godine dolazi do promjena u strukturi društva. Te probleme autorica obrađuje u poglavlju *Pod zaštitom Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Zagrebu od 1848. do 1860. godine*. Počinje se razvijati i jačati građanstvo koje svojim skromnijim načinom života odudara od plemstva i time pogoduje propadanju svilarstva, što će se u kasnijoj fazi razvoja građanstva promijeniti. U toj fazi slabljenju svilarstva doprinose i novostečena prava i slobode seljaštva koje je u velikim brojevima odbijalo baviti se svilarstvom, djelomično zbog trgovaca koji su prodavali loše sjeme svilca i nisu otkupljivali čahurice po dogovorenim cijenama, djelomično zbog same kompliciranosti i osjetljivosti proizvodnog procesa i u konačnici jer je svila predstavljala *gospodsku robu*. *Uspon i pad svilarstva za bana Josipa Šokčevića od 1861. do 1868. godine*, četvrta je faza razvoja koja je obilježena velikim raspravama za i protiv svilarstva. Tokom vladavine bana Šokčevića došlo je i do bolesti bube 1866. godine što se u historiografiji smatralo razlogom propasti svilarstva, no autorica razrađuje i ostale razloge i ukazuje na mnogo složenije razloge propadanja svilarstva koji su bili uzgojne, gospodarske, prometne i političke prirode. *Svilarstvo od 1869. do 1882. godine* pogođeno je restrukturiranjem države i sve većim jačanjem Mađarskog svilarstva. Mađarska vlada uvidjela je mogućnosti zarade u svilarstvu i zbog toga je poticala razvoj u vlastitoj zemlji i onemogućavala u Hrvatskoj, stvorivši pri tome monopol. Tako su glavni centri svilarstva postali Szegsard, Pančevo i Novi Sad. U poglavlju naslovljenom *Pod zaštitom bana i Ugarskog svilogojstvenog nadzorništva, od 1882. do 1907. godine*, autorica se bavi analizom uspona svilarstva pod utjecajem bana Pejačevića i bana Khuena Hédervárijia, raščlanjujući pri tome svoju analizu po županijama. Iako je za vrijeme vladavine Hrvatsko-srpske koalicije svilarstvo dospjelo pod upravu Zemaljske vlade, ista redovito nije imala novaca za cjelokupnu obnovu svilogojstva, a podjela poslova po nacionalnoj osnovi kojom se autorica bavi u poglavlju *U zakupu Hrvatske poljodjelske banke i Saveza srpskih zemljoradničkih zadruga, od 1908. do 1919. godine*, donijela je više problema nego koristi. Posljednja dva poglavlja koja su vezana uz samo svilarstvo bave se periodom od 1918. do 1945. godine i periodom nakon 1945. godine. U njima autorica opisuje posvemašnju nezainteresiranost i propadanja svilarstva.

Autorica je analizirajući jedan segmenta gospodarstva kroz duži period dala dobar prikaz gospodarskog i društvenog razvoja Hrvatske iz sasvim nove perspektive. Pri tome je dala i neka nova rješenja, poput već spomenute analize bolesti 1866. godine i problema koji su se u historiografiji vezali uz nju. Također osporava i neke teze, poput one A. Buczyiskija da je svilarstvo u Hrvatskoj napredovalo samo do 1848. godine. U konačnici daje i prijedloge koji potencijalno mogu razviti, odnosno obnoviti, interes za svilarstvo u etnografsko - turističkom kontekstu.

Nenad Vajzović

GEOADRIA, GLASILO HRVATSKOG GEOGRAFSKOG DRUŠTVA I ODJELA ZA GEOGRAFIJU SVEUČILIŠTA U ZADRU, VOL. 14, BROJ 1/2009., ZADAR 2009., UREDNIK DAMIR MAGAŠ, 178 STR.

Zajvaljujući posebnim naporima i zalaganju prof. dr. sc. Damira Magaša i doc. dr. sc. Josipa Faričića, Geoadria redovito izlazi (dva broja godišnje), te je stalnim unapređivanjem sadržaja i grafičke opreme prerasla u vodeći geografski znanstveni časopis u Hrvatskoj. Časopis je uređivan po svim međunarodnim normama, ima međunarodno uredništvo, a članci se usporedo objavljuju na hrvatskom i engleskom jeziku.

Broj 1/2009. Geoadrije objavljuje pet znanstvenih članaka, dva izvješća sa znanstvenih skupova i tri prikaza novih geografskih knjiga. Uvršteni članci prošli su stroge recenzije, a svojom znanstvenom akribijom zaslužuju objavljivanje. Kako piše urednik Damir Magaš u predgovoru, Nina Lončar u prvom članku pozabavila se temom **Geomorfološka regionalizacija srednjeg i južnog dijela otoka Paga**. «Temeljem analize geoloških, klimatskih, geomorfoloških i morfometrijskih obilježja Paga, autorica je utvrdila 21 kategoriju reljefa, koje je detaljno analizirala pomoću metode daljinskog istraživanja. Istaknula je prevladavajuće geomorfološke procese i oblike, izdvojivši 243 prostorne jedinice. Metodom generalizacije autorica je teren vrjednovala i prema kriterijima pogodnosti za gradnju».

Mirjana Miličević razradila je temu **Socio-geografska preobrazba Mostarskog blata**. Ona je «vrjednovala osnovne parametre suvremenih prostornih promjena ruralnih naselja na području Mostarskog blata, jednog od većih polja u kršu u porječju rijeke Neretve. Razmotrila je relevantne promjene u prostornoj organizaciji i krajoliku uvjetovane procesima deagrarizacije i deruralizacije. Analizirala je utjecaj brojnih geografskih čimbenika suvremene preobrazbe: gradova u blizini, nedostatne infrastrukture, korjenitih promjena zanimanja stanovništva osobito u tranzicijskom razdoblju, te posebno velikosrpske agresije na Hrvatsku i BiH».

Članak Branka Cavrića pod naslovom **Održivost i njene sastavnice kao nova paradigma u teoriji i praksi hrvatskog planiranja** metodološkog je karaktera. Članak raspravlja o važnosti uključenja aspekta održivosti u agendu planiranja prostora. «To traži nove odnose između konvencionalnih i suvremenih sudionika u današnjem post-socijalističkom svijetu. Pojedini interesi angažirani u razvoju, upravljanju i politici pokazuju nedostatak svijesti i negativni odnos prema održivosti u planerskoj praksi, gdje je glavni cilj unaprijediti kvalitetu života sadašnjih i budućih naraštaja, zanemarujući planerska znanja i ekspertize.»

Jure Marić napisao je članak **Prostorno planiranje u Dubrovačko-neretvanskoj županiji**. «Na temelju terenskih istraživanja i analize različitih izvora prostornih podataka, te postojeće prostorno-planske dokumentacije, u članku se raspravljaju značajke i posebnosti prostornog planiranja u našoh najjužnijoj županiji.»

Konačno, peti znanstveni rad napisao je Vladimir Skračić na temu **Višeimenost u jadranskoj nesonimiji (na primjeru Kornatskog otočja)**. Taj nas članak želi upozoriti na: «1.) potrebu veće suradnje između toponomastičara i kartografa i 2.) da se kroz analizu toponomastičnih sustava bez stalnoga jezičnog središta uputi na činjenicu da ti sustavi redovito, svojim govorom i svojom jezičnom praksom, reguliraju nepostojanost toponomastičke jednoznačnosti».

Dragutin Feletar

VLADIMIR ŠADEK: POLITIČKE STRANKE U PODRAVINI 1918. - 1941., MERIDIJANI, KOPRIVNICA 2009., 240 STR.

Mladi politolog mr. sc. Vladimir Šadek napisao je i svoju drugu knjigu (prva «Molvarska Podravina i druge teme» tiskana je 2008.). Urednik nove knjige, dr. sc. Hrvoje Petrić, u Pogovoru piše i ovo:

«Iako je do sada dosta pisano o međuratnom razdoblju Podravine, do pojave ove knjige nije se našao nitko tko bi sintetizirao dosadašnje spoznaje o političkim odnosima te ih nadopunio novim spoznajama, dobivenim arhivskim istraživanjima i sustavnim proučavanjem novinske građe. Šadek je u ovoj knjizi novim spoznajama daleko nadmašio postojeće, pa se sa sigurnošću može ustanoviti da se radi o radu pisanom pretežito na izvornim i široj javnosti potpuno nepoznatim podacima.»

Recenzent prof. dr. sc. Tihomir Cipek, pak, konstatira da «rad Vladimira Šadeka vrsnom kombinacijom relevantnih politologijskih i historijskih istraživačkih postupaka uspješno tematizira fenomen političkih stranaka u središnjoj Podravini između dva svjetska rata. Analizom izbornih rezultata, koji su zorno prikazani u dobro razrađenim tablicama, autor je pokazao kako se Hrvatska seljačka stranka uspostavila kao dominantna stranačka sila u istraživanoj regiji. Autor je također dobro ukazao na razloge izbornih pobjeda radićevaca, naglašavajući da je HSS u svojoj ideologiji uspješno spojio ideju o rješavanju hrvatskog nacionalnog pitanja s borbom za socijalnu pravdu».

U knjizi se analiziraju rezultati svih održanih izbora u Podravini od 1918. do 1941. godine, način vođenja predizbornih aktivnosti te poslijeizbornih pregovora i koalicija. Prezentirani su i podaci o političkoj situaciji među stanovništvom i reakcijama na pojedine političke događaje (koji su često bili na rubu krize). Na taj način ova knjiga prezentira i zaokružuje većinu elemenata političkog života ovog dijela Hrvatske u međuratnom razdoblju.

U prvom poglavlju predočeni su najvažniji čimbenici formiranja i razvoja političkog i stranačkog života Hrvatske i Podravine. Valjalo je istražiti političke prilike u Podravini od ukidanja Vojne krajine (1871. do 1891.) pa do kraja Prvog svjetskog rata. U tom kontekstu osobito značenje imali su izbori za Hrvatski sabor 1901. i projekt stvaranja Hrvatske (pučke) seljačke stranke slijedećih nekoliko godina. Posebne značajke i previranja ima stranački život u Podravini u vrijeme trajanja Prvoga svjetskog rata.

U drugom poglavlju razrađeni su osnovni elementi političkog života u Podravini u vrijeme Kraljevine SHS, odnosno od 1918. do 1929. godine. Prilike su se posve izmijenile, pa austrougarski politički «štih» zamjenjuje «balkanska krčma». Podravina je bila područje u kojoj je za zastupnika biran Stjepan Radić, u njoj su se prelamale sve tadašnje tenzije političkih prilika Hrvatske pa i Jugoslavije. Autor sustavno kronološki prati ta zbivanja, a osobito ona vezana uz pojedine izbore. Jedno od krvavih finala tadašnjih političkih prilika bila su događanja 1928. i 1929., te sve nestabilnije prilike u vrijeme Kraljevine Jugoslavije - sve do početka fašističke okupacije 1941. godine - što je razrađeno u trećem poglavlju. Podravina je također dala znatan prinos stvaranju Banovine Hrvatske 1939., ali je sve uskoro završilo u ratnom vihoru.

Može se na kraju zaključiti da ova knjiga na stručan, znanstveni način analizira sve te događaje u političkom životu Podravine od 1918. do 1941., te predstavlja važan i objektivan izvor saznanja i ocjena o tom napaćenom vremenu Podravine i Hrvatske.

Dragutin Feletar

ZVONIMIR BARTOLIĆ: SJEVERNOHRVATSKE TEME VIII., PUČKO PJSNIŠTVO POMURSKIH HRVATA, NA SPOMEN GJURI DEŽELIĆU I DR. VINKU ŽGANCU, MATICA HRVATSKA, ČAKOVEC 2006., 150 STR.

Iako je ova knjiga tiskana još prije tri godine, njezin prikaz rado donosimo u ovom broju Podravine. Naprosto zato jer smo je nepravdano prešutjeli. Nažalost, u međuvremenu je prof. dr. sc. Zvonimir Bartolić preminuo, pa je stoga ovaj prikaz još važniji.

Zacijelo najznačajniji književni povjesničar, kritik i pisac, te vrhunski hrvatski intelektualac iz Međimurja, Zvonimir Bartolić ostavio nam je svoje ponajbolje radove u seriji svojih knjiga pod naslovom **Sjevernohrvatske teme**, kojih je dosad izašlo devet. U osmoj knjizi Bartolić znanstvenom akribijom istražuje i pojašnjava narodnosnu važnost pučkog stvaralaštva pomurskih Hrvata, osobito s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Ova studija je zapravo prošireni referat koji je autor prezentirao na značajnoj Etnografskoj konferenciji u Budimpešti 2005. godine.

Svoja izučavanja, pa potom i zaključke i ocjene, Bartolić prvenstveno temelji na knjizi dr. Vinka Žganca Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže (1974.), kao i na pjesmama koje je u mađarskom dijelu Pomurja skupio znameniti Gjuro Deželić (1858.). O važnosti spašavanja narodne pripovijedačke i pjesničke baštine, Bartolić je zapisao i ovo: «Svaki od nas sudionika sam za sebe promatrajući etnografsku građu, morao se suočiti sa nemilosrdnošću vremena. Za samo jedno stoljeće jedna je cvatuća kultura - a to je i sa svakom drugom - mislim na tradicijsku hrvatsku kulturu, skoro bestraga nestala. Tim nestajanjem ne gubi se samo materijalna kultura, dakle ono što je čovjek stoljećima za potrebe života stvarao da bi se održao, tim nestajanjem zauvijek nestaju riječi, nazivlje, nestaju narječja pa i čitavi jezici, na što nas upozoravaju suvremena antropološka, jezikoslovna i sociološka istraživanja».

U opsežnoj studiji **Pučko pjesništvo Pomurskih Hrvata** Bartolić secira vrijednosti narodnoga i autorskog pjesništva naših sunarodnjaka s lijeve strane Mure. Ta analiza u obzir uzima sve važnije kriterije i pristupe, a prvenstveno jezični, izričajni i povijesni. Posebno je značenje ove studije što ona daje sustavnu i uvjerljivu analizu geneze Hrvata kao starosjedilaca u ovom dijelu današnje Zalaške županije. Ovdje ćemo naći dragocjene podatke o prostiranju i trajanju Bekšinskog arhiđakona Zagrebačke biskupije, koji je obuhvaćao i naselja preko Mure - sve do Velike Kaniže i Čestrega. Zagrebačkoj biskupiji pripadao je posve opravdano i velik dio istočnog Prekomurja (danas u Sloveniji). Ti su dijelovi nepravedno amputirani od Hrvatske i sustavno odnarođeni. Ali ostala je narodna baština, ostao je jezik i literarno stvaralaštvo, koje se ne može izbrisati niti zaboraviti.

Veličinu i značenje narodnih pjesama Pomurskih Hrvata Bartolić u knjizi potkrepljuje zornim priložima. Prenosimo iz Predgovora kako je sam autor predstavio priloge svojoj studiji:

«Svojoj raspravi priključujem i Deželićevu zbirku Pjesme mađarskih Hrvatah, koje je Deželić uvrstio u svoj opsežni zbornik Hrvatske narodne pjesme puka štokavskoga i kajkavskoga. Taj Deželićev zbornik, dovršen 1859., nikada u cjelini nije tiskan, iako je često korišten. Nikada u cjelini nisu tiskane niti Pjesme mađarskih Hrvatah. Iz tih razloga objavljujem ih sada po prvi put. Uvrstio sam i dva spričavanja Remuša Balažina iz Hrvatskog Središća (Serdahelj, Totszerdahely). Ta spričavanja objavljena su godine 1916. u čakovečkom listu Međimurje/Muraköz. Isto tako, u Priloge sam uvrstio i pjesmu Sveta Mlada Nedelica, koju je zabilježio i ostavio Šandor Horvat. Za poznavanje pučke književne baštine Pomurskih Hrvata zanimljiva je i studija Ernesta Eperjessyja Pod cerom se pleše, pa sam iz te studije uvrstio nekoliko pučkih pjesničkih i pučki retoričkih tekstova. Uvrstio sam i romarsku popijevku Nebo, zemla, se stvoreje, koju je Miroslav Vuk Croata zabilježio u Hrvatskom Središću, objavivši je u svojoj knjizi Hrvatske romarske popijevke (1996.). Pjesmu je pjevao Vinko Kuzma».

Dragutin Feletar

EKONOMSKA I EKOISTORIJA, BROJ 5/2009., UREDNIK HRVOJE PETRIĆ, ZAGREB 2009., 270 STR.

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju u zajednici s Izdavačkom kućom Meridijani uporni su priređivači i nakladnici, te su javnosti podarili i peti broj sve bolje uređivanog časopisa **Ekonomika i ekohistorija**. I ovaj broj je opsežan (270 stranica), te pokazuje da i Hrvatska ima velik potencijal istraživača i poklonika ekonomske povijesti i posebice ekohistorije. Pokazuje se da i naša historiografija uspješno prati svjetske trendove razvoja povijesnih znanosti.

Kao što je to bilo i u ranijim brojevima, ovo godište također objavljuje jedan opsežniji specijalizirani blok tema. Ovaj put je tema lov i lovna privreda u povijesti. Prilozi su vrlo interesantni, dobro izabrani, a obrađuju lovno gospodarstvo u Hrvatskoj i s primjerima iz svijeta. Krešimir Krapinec, Marijan Grubešić, Kristijan Tomljanović i Igor Kovač, sa zagrebačkog Šumarskog fakulteta, istražili su temu pod naslovom **Uloga lovačkih izložbi te njihov značaj u valorizaciji stupnja razvijenosti lovstva pojedine zemlje - s posebnim osvrtom na Hrvatsku**. Zanimljivo je da je uz ovaj rad citirano više od sto jedinica literature i izvora! Mira Kolar Dimitrijević i Elizabeta Wagner u članku **Lov i plemstvo u Hrvatskoj i Slavoniji** razrađuju odnos plemstva (pa i društva) prema lovu prvenstveno tijekom 19. i početkom 20. stoljeća.

Mladen Tomorad kao vrstan poznavatelj staroga vijeka, razrađuje temu **Lov i ribolov u starom Egiptu**. Vrlo je instruktivna usporedba tadašnjih i novijih prilika u lovnoj privredi. Dobra je i usporedba sa stanjem lovstva u sjeveroistočnoj Sloveniji - autor članka **Urbarialni zapisi o lovstvu na območju med Savo i Sotlo v prvi polovici 17. stoletja** je Dejan Zedravec s Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Ivica Šute prihvatio se teme iz novijeg razdoblja; **Hrvatska seljačka lovačka društva i organizacija lova u drugoj polovici 1930-tih godina u Hrvatskoj**.

Drugi dio časopisa odnosi se na ostale teme. Ovdje bismo istakli zanimljivo istraživanje naše afirmirane kartografkinje Mirele Slukan Altić pod naslovom **Utjecaj rijeke Kupe na lokaciju i urbani razvoj Vojnoga Siska**. Dubravka Mlinarić sa zagrebačkog Instituta za migracije i narodnosti donosi nam svoje istraživanje na temu **Privatni projekti isušivanja i melioracije tla u Dalmaciji i Istri od ranog novog vijeka do 20. stoljeća**. Nastavljaju se uglavnom ekohistorijske teme. Hrvoje Petrić, urednik časopisa, ovaj put je napisao posebnu temu o pojavi i posljedicama «ognja» u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Tema nosi naslov: **O požarima i urbanom okolišu slobodnih kraljevskih gradova Hrvatsko-slavonskog kraljevstva u ranome novom vijeku (Varaždin, Križevci, Koprivnica, Zagreb)**. Taj je članak usporedno objavljen i na engleskom jeziku.

Posebnu pozornost izazvat će objavljivanje rezultata ankete studentske populacije u Koprivničko-križevačkoj županiji na temu zaštite okoliša. Anketu su proveli i obradili Sandra Kantar, Kristina Svržnjak i Olga Razum, a članak nosi naslov **Zaštita okoliša u stavovima i ponašanju studenata Koprivničko-križevačke županije**. Na kraju časopisa objavljena je i **Bibliografija ekohistorije i ekonomske povijesti grada Varaždina i njegove okolice**. Predstavljene su 102 literaturne jedinice. Kao i obično, posve na kraju objavljeni su prikazi knjiga i znanstvenih skupova.

Petar Feletar

RUŽICA VUK: LUDBREŠKA PODRAVINA - GOSPODARSKI RAZVOJ KAO FAKTOR TRANSFORMACIJE, MERIDIJANI, SAMOBOR 2009., 240 STR.

Gusto naseljeni i povijesno dinamičan kraj Ludbreške Podravine bio je dosad predmetom brojnih znanstvenih i stručnih radova, knjiga i monografija. Međutim, niti jedan od njih ne prikazuje gospodarski razvoj ovoga kraja tako temeljito i uz suvremenu metodologiju historijske geografije, kao novoizašla knjiga mr. sc. Ružice Vuk «Ludbreška Podravina - gospodarski razvoj kao faktor transformacije». Ovom knjigom Izdavačka kuća Meridijani iz Samobora nastavlja sustavnim objavljivanjem djela o gornjoj hrvatskoj Podravini i Međimurju.

R. Vuk potječe iz ovoga kraja (iz mjesta Slanje, na kontaktu podravske terase prema Kalničkom gorju), godinama skuplja povijesnu i geografsku građu o Podravini, pa knjigu prati velik broj navoda izvora i literature. Mislim da nije isпустиła niti jedan relevantni izvor ili rad. Ona je više godina asistent na Geografskom odsjeku PMF-a u Zagrebu i specijalnost joj je metodika geografije, ali i suvremena metodologija historijske geografije, ekohistorije i industrijske geografije. Tu je metodologiju primijenila i na svojoj prvoj knjizi. Smisljeno i međuzavisno je primijenila faktore gospodarskog razvoja kao potku za sve druge promjene u geografskom prostoru, a prvenstveno za demografske značajke kraja, prostorni raspored naseljenosti, procese deagrarizacije, deruralizacije, industrijalizacije i urbanizacije.

Nakon što je definirala prostor i objasnila izvore i literaturu, autorica građu o razvoju Ludbreške Podravine kroz sedam prošlih stoljeća razrađuje kroz šest osnovnih poglavlja. U prvom poglavlju, koje nosi naslov **Pojava neagrarnih grana gospodarstva na vlastelinstvima i posjedima**, razrađuje se nastanak i razvoj obrta i trgovine u Ludbreškoj Podravini do polovice 16. stoljeća. Gospodarske, demografske i naseobene promjene prikazane su s jedne strane u kontekstu tadašnjih europskih prilika, a potom i u njihovoj međuzavisnosti i povezanosti procesa. Radi se o transformaciji feudalnih odnosa i pojedinih posjeda. Od 14. do 18. stoljeća tih je posjeda u ovom dijelu Podravine, gdje nije bilo Vojne krajine, bilo doista mnogo. Najveća su imala sjedište u Ludbregu, Donjem Martijancu, Velikom Bukovcu (staro vlastelinstvo Bednja) i Rasinji, ali su egzistirali i mali posjedi, poput Hrženice (Roženice), Sv. Đurđa, Selnika, Obrankovca, Prilesa, Selsveta, Struge, Januševca, Poljanca, Slanja, Križovljana, Herbortije, Gorice, Koledinca, Kuzminca, Zablatja, Đelekovca, Antolovca, Kutnjaka, Vojvodinca, Malog Bukovca, Sv. Petra, Karlovca, Velikog Otoka, Malog Otoka, Dubovice, Madaraševca, Kapele, Ludbreškog Ivanca, Imbriovca itd.

U drugom poglavlju, **Prekid gospodarskog i demografskog razvoja**, sa stajališta razvoja obrta i trgovine i njihova utjecaja na promjene u geografskom prostoru, objašnjava se razdoblje druge polovice 16. i cijelog 17. stoljeća, kada je zaprijetila neposredna opasnost od Osmanlija s istoka. To je utjecalo na zastoj gospodarstva i bitno usporilo procese transformacije, a pogotvo je izazvalo važne demografske promjene. Razradi gospodarskog razvoja i njegova utjecaja na transformaciju Ludbreške Podravine tijekom 18. i početkom 19. stoljeća, autorica je poklonila osobitu pozornost. Pod naslovom **Dominacija obrta i trgovine u transformaciji vlastelinstava** obrađuje se razdoblje važne i intenzivne barokne obnove poslije odlaska Osmanlija na Savu. Radi se o razdoblju snažnog naseljavanja, te nicanja obrta (cehova), uz brz razvoj trgovine. Upravo tada počela je presudna diferencijacija u naseljenosti Podravine i stvaranja centralnih naselja.

Ta diferencijacija još je snažnije nastavljena tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, koje razdoblje autorica s pravom naziva **Važnost manufaktura i prve industrije**. Uz obrt i trgovinu stvaraju se veći ili manufakturni proizvodni pogoni, a dolazi i do pojave prve industrije (u Ludbreškoj Podravini pogotovo od početka 20. stoljeća, stvaranjem paromlinova, kao i drvne industrije u Slanju). Ipak, najbrži i najcjelovitiji preobražaj Podravine dogodio se u razdoblju intenzivne industrijalizacije, uz jačanje i svih drugih neagrarnih grana. Te procese autorica razrađuje u

poglavlju **Dominacija industrije u transformaciji prostora i prostorne slike naseljenosti**. Upravo u tom razdoblju i Ludbreg je izrastao iz malog lokalnog trgovišta u jako industrijsko i subregionalno središte. Konačno, najnovije doba, koje se uglavnom poklapa s postojanjem neovisne Hrvatske, obrađuje procese tranzicije, odnosno restrukturiranja gospodarstva, te njihove efekte na transformaciju prostora. To poglavlje autorica jednostavno naziva **Suvremeno razdoblje (problemi i moguća rješenja)**.

Čitajući ovu knjigu mnogo jasnije ćemo shvatiti važnost i dosege transformacije gospodarstva u demografskim i prostornim promjenama Podravine (pa i sjeverne Hrvatske). Uz to, knjiga je izuzetno uspješno i jasno poduprijeta brojnim podacima (čak 110 tablica!), te vrsno izrađenim grafikonima i kartogramima, kao i fotografijama (njih blizu 200). Recenzenti knjige su prof. dr. sc. Zoran Curić i prof. dr. sc. Dragutin Feletar.

Petar Feletar

DRAŽEN PODRAVEC: 250 GODINA VIROVSKOGA ŠKOLSTVA, OSNOVNA ŠKOLA FRANJO VIKTOR ŠIGNJAR, VIRJE 2009., 300 STR.

Nakon 10 godina, Dražen Podravec, najmeritorniji istraživač povijesti virovske Podravine, objavio je i drugu monografiju o razvoju obrazovanja ovoga podravskog kraja. Radi se o knjizi «250 godina virovske škole», koju je on i uredio, recenzent je bio prof. dr. sc. Valentin Puževski, a grafički urednik prof. Zdravko Tišljar. U podnaslovu monografije piše: «S naglaskom na posljednjih deset godina».

U povijesti hrvatske kulture i obrazovanja, Virje je svakako određeni specifikum. To je mjesto oduvijek prednjačilo s visokom razinom obrazovanja, kulturnih i društvenih događanja. Tako je bilo i s osnutkom pučke škole. Župna škola se, naime, u Virju javlja već 1646., odnosno 1649. godine. Dakako, malo zapadnije, primjerice u Koprivnici, takva škola se javlja već oko 1590., a u zapadnije položenim Varaždinskim Toplicama već 1480. godine. Međutim, pravo je čudo što je Virje dobilo prve oblike obrazovanja već sredinom 17. stoljeća, jer se ne smije smetnuti s uma da se ono nalazilo na samoj nestabilnoj granici prema Osmanskom carstvu (međa je od 1552. do 1684. bila kod nedalekog Kloštra i Staroga Graca).

Prva svjetovna carska trivijalna pučka škola u Virju započela je radom 1759. godine, dakle prije točno dva i pol stoljeća. To se dogodilo u jeku provođenja marijaterzijanske reorganizacije vojne granice. Virje je postalo sjedište jedne od 12 kumpanija u okviru Đurđevačke pukovnije (sa sjedištem u Bjelovaru), pa je po vojnokrajiskim propisima moralo imati pučku školu (Gemainde Schule). Novi polet dobilo je i virovsko školstvo nakon donošenja znamenitoga školskog zakona (Ratio educationes) 1777. godine. Vojna pučka škola, uz hrvatsku narodnu, djelovala je sve do 1871. i razvojačenja Vojne krajine. Novi hrvatski školski zakon od 1874. utemeljio je državno i javno osnovno školstvo, uz obavezno polaženje nastave.

U novoj knjizi Dražena Podravca, samo se pregledno govori o razvoju virovske škole do 1999. godine, jer to je temeljito obrađeno u njegovoj prvoj knjizi na tu temu (1999.). Ipak se daje odgovarajući opći pregled rada i razvoja pučkih škola u Virju, Šemovcima, Hampovici, Miholjancu i Rakitnici. Najviše je poklonjeno prostora opisivanju razvoja virovske škole u zadnjih deset godina. Taj detaljni pregled, s gotovo svim relevantnim događanjima tijekom pojedinih školskih godina, nanizan je kronološki, uz odgovarajuće ilustracije. Faktički kroz ovu knjigu možemo doznati bilo koji podatak o svim elementima života škole i razvoja obrazovanja u Virju od 1999. do 2009. godine (ravnatelji su bili mr. sc. Dražen Podravec i prof. Marica Cik Adaković).

U zadnjem poglavlju podastri su podaci o današnjem stanju škole, kao i o proslavi 250. obljetnice. Tu su potom navedeni i najvažniji podaci o kretanju broja učenika i nastavnika, financijama,

popisi zaposlenika, izvatici iz knjige gostiju, predstavljeno je školsko izdvalaštvo i slično. Nabrojene su i osobe značajne za virovska školstvo, te objavljene biografije ravnatelja u zadnjih deset godina.

Da zaključimo: Dražen Podravec napisao je još jedno stručno i korisno djelo. Upravo i njegovim predanim djelovanjem, virovska škola dosegla je epitet jedne od najboljih u Hrvatskoj. To svoje poslanje pravoga narodnoga učitelja i stručnjaka, D. Podravec još jednom je u najboljem smislu potvrdio i ovom monografijom.

Dragutin Feletar